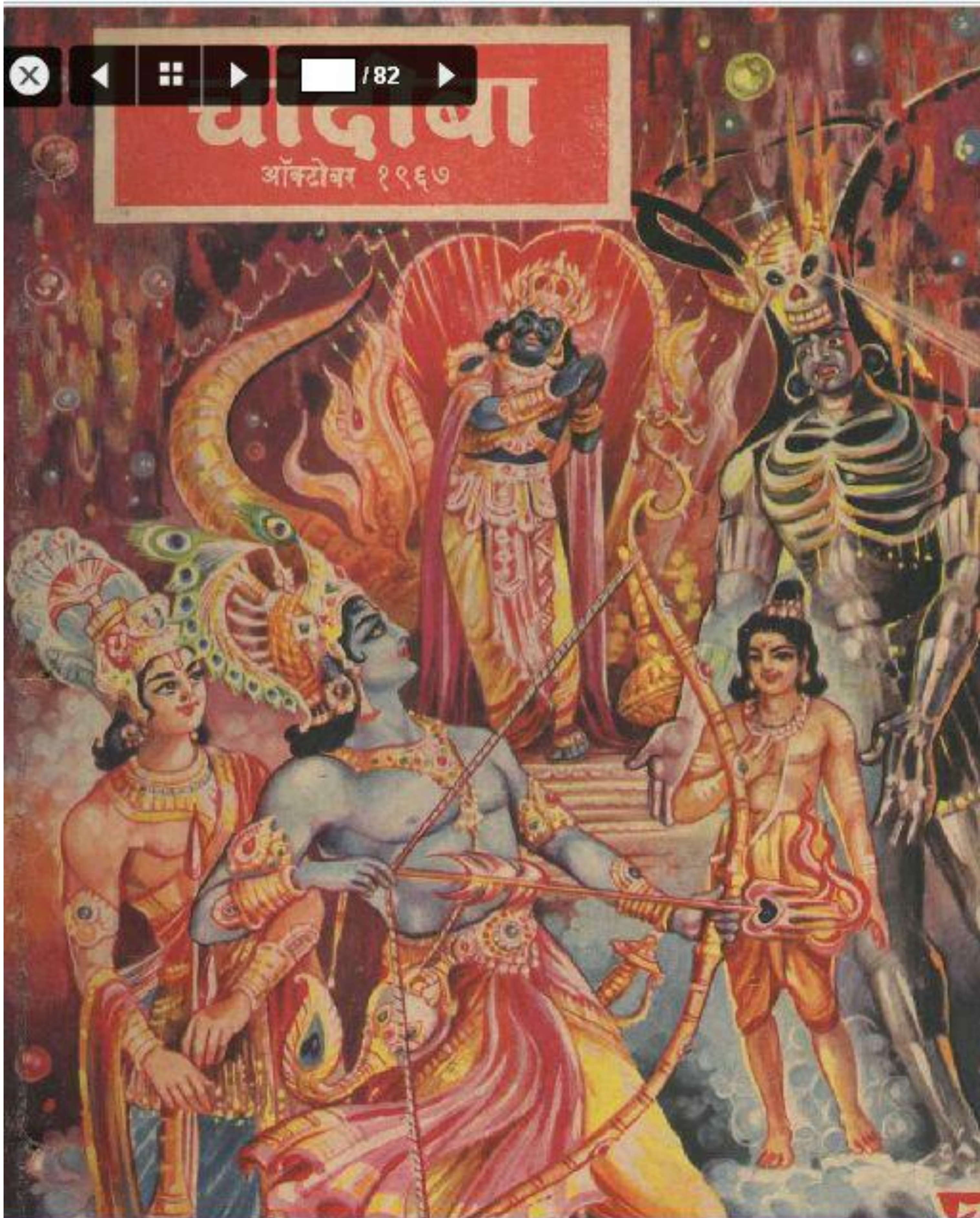


ऑक्टोबर १९६७








अनेक प्रकारें त्याला सांगून पाहिलें, पण त्यानें फ्रेंचांना बाहेर काढलें नाहीं. युद्ध चालू असतां फ्रेंचांना नबाबाचा असा पाठिंबा मिळणें आपल्या हिताचें नाहीं हें इंग्रजांना माहीत होतें. म्हणून सिराजउद्दौलाला गादीवरून काढून दुसऱ्याला गादीवर बसविण्याचा इंग्रजांनीं घाट घातला. त्या साठीं त्यांनीं फितुरीचा मार्ग घेतला. या कटांत नबाबाचा सेनापति मीर जाफर, दुर्लभ राय आणि जगतशेट सामील झाले. मीर जाफर व त्याच्या मित्रमंडळींबरोबर १० जून रोजीं इंग्रजांनीं एक गुप्त तह केला. या तहाप्रमाणें इंग्रजांनीं मीरजाफरला सैनिक सहाय्य करण्याचें वचन दिलें आणि त्याबद्दल कटांत सामील झालेल्या सर्वांनीं इंग्रजांना मदत करण्याचें वचन दिलें. अमीचंदनें लुटलेल्या धनाचा प्रमुख वांटा मागितला. क्लाइव्हनें तहाचीं कलमें लेखी लिहून काढलीं व अमीचंदची अटदेखील त्यांत नमूद करून ठेवलीं. वॉटसननें त्या तहावर सही करण्यास नकार दिला, तेव्हां क्लाइव्हनें स्वतःच वॉटसनची सही करून अमीचंदला तहाचा कागद दिला.

फ्रेंचांना आपल्या दरबारांत आश्रय दिल्यामुळें इंग्रजांशीं वितुष्ट वाढल्याचें ओळखून सिराजउद्दौलानें आपल्या अधिकाऱ्यांच्या सल्ल्यानें फ्रेंचांना परत पाठविण्याचें ठरविलें. त्यांनीं परत जात असतां नबाबाला त्याच्या विरुद्ध होत असलेल्या कटाबद्दल सावध केलें होतें. नबाबानें मीरजाफरला तावडतोब कैद केलें असतें तर इतर कटवाल्यांचे डोळे उघडले असते. परंतु सिराजद्दौलानें मीरजाफरच्या बोलण्यावर विश्वास केला व त्यालाच सेनापति राहूं देऊन युद्धाची तयारी चालू ठेवली.





# गौरीचंद्र

एका गांवीं एका सुखवस्तु शेतकरी जोडप्याला चंद्र नांवाचा एक मुलगा होता. तो मोठा होत गेला तसतसा त्याचा खोडसाळपणा वाढत गेला.

एकदां त्याच्या बापानें त्याला धाक दाखवून सांगितलें कीं तो जर इतर शहाण्या मुलांसारखा वागला नाहीं तर त्याच्याशीं लग्नाला कोणी मुलगी तयार होणार नाहीं.

मुलानें बापाला एकाद्या विद्वान पंडितासारखें उत्तर दिलें—"विस्तवाची ज्योत खालून नेहमीं वर जाते व पाणी उंचावर असलें तरी खालींच जातें."

"अरे खुळ्या! मी आहे तोंपर्यंत ठीक आहे. मी निघून गेलों तर कसेंरे होणार तुझें?" बापानें वैतागून विचारलें.

"मी सुद्धां जाणारच आहें. पण तुम्ही आधीं आलांत तसे आधीं जाणार एवढेंच!" चंद्र म्हणाला.

तें उत्तर ऐकून बापाला इतका राग आला कीं त्यानें त्याला घराबाहेर काढलें. चंद्र वहाणा घालून व छत्री घेऊन निघाला. तो दुपारच्या सुमारास एका तलावाच्या काठीं आला. थोड्या वेळानें तेथें नागेश नांवाचा एक मनुष्य आला. त्यानें आपली शिधोरीची गांठ सोडीत चंद्रला विचारलें—"कोण रे तूं? कोठें निघालास?"

"मी एक अनाथ आहें. पाय जिकडे नेतील तिकडे जाणार आहें." चंद्र म्हणाला.

"तर मग चल माझ्या घरीं आणि घरचें काम कर." असें सांगून नागेशनें त्याला बरोबर आणलेल्या शिधोरींतलें थोडें

श्री. शामकांत देशाई



कांहीं तरी खायला दिलें आणि बाकी स्वतः खाऊन घेतले. नंतर दोघे निघाले. वाटेंत एक जंगल लागलें. चंद्र छत्री डोक्यावर उघडून घेऊन चालत असलेला पाहून नागेशनें विचारलें–"सावलींत छत्री रे कशाला?"

"छत्री उघडायला माझ्या डोक्यानें सांगितलें" चंद्र म्हणाला.

कांहीं अंतर चालून गेल्यावर एक ओढा लागला. नागेशनें वहाणा काढून हातांत घेतल्या. पण चंद्र वहाणा काढल्या शिवायच पाण्यांत उतरला. अर्थातच नागेशनें त्याला विचारलें, तेव्हां तो म्हणाला–"माझे पाय तसे म्हणतात. कांहीं अंतर चालून गेल्यावर चंद्रनें विचारलें–"या वाटेवर शिडी किंवा जिना असता तर?"

"वाटेंत शिडी किंवा जिन्याचें काय रे काम?" नागेशनें चकित होऊन विचारलें.

अशातऱ्हेनें बोलत बोलत दोघे नागेशच्या गांवीं पोंचले. नागेशनें दाराची कडी वाजवून हांक मारली–"गौरी!"

तेव्हां एका मुलीनें येऊन दार उघडलें. तिनें एक तपेली भरून नागेशला पाय धुवायला पाणी दिलें. चंद्रला पाहून दुसरी तपेली भरून पाणी आणून ठेवलें आणि ती घरांत निघून गेली.

"ही तपेली नवी आहे का जुनी?" चंद्रनें नागेशला विचारलें.

"हा काय प्रश्न वेड्यासारखा?" नागेशनें विचारलें.

चंद्रला बाहेर बसायला सांगून नागेश आंत गेला व बायकोला म्हणाला–"काम झालें नाहीं." नागेश गौरीसाठीं स्थळ पहायला गेला होता. कांहीं वेळानें पुन्हां म्हणाला–"आला आहे हा, कोणी तरी अनाथ दिसतो आहे. मुलीचें लग्न जमेपर्यंत राहील पडून, करील लहान सहान कामें. थोडा वेडपट दिसतो आहे."

इतक्यांत सैंपाक तयार झाल्याचें गौरीनें सांगितलें व दोघांचीं पानें वाढलीं. साध्या जेवणाबरोबर तिनें कांहीं गोडधोड सुद्धां केलें होतें त्या दिवशीं. जेवण झाल्यावर नागेश चंद्रबरोबर ओटीवर जाऊन बसला. त्यानें विचारलें–"कसा काय वाटला सैंपाक?"

"डोसकें माझें!" चंद्र म्हणाला.

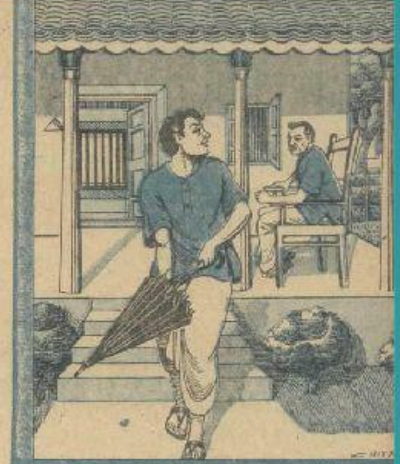
ती गोष्ट गौरीनें ऐकली. ती मागच्या बाजूनें शेजारच्या घरीं गेली. नागेशला मात्र चंद्रचें तें उत्तर ऐकून भयंकर राग आला. "नीघ, चालता हो माझ्या घरून. माझ्या घरीं नाहीं तुला रहायला जागा."

"कर्ज असेल तें तुम्हीच फेडावें." चंद्र असें सांगून निघाला.

तेवढ्यांत गौरी विडा घेऊन आली व विचारलें–"ते कोठें आहेत?"

"लबाड, चोर! मी त्याला हाकलून लावलें." नागेश म्हणाला.

"या लहानशा गोष्टीबद्दल! विड्या-शिवाय पंच पक्वान्नांचें जेवण देखील फुकटच नाहीं का? म्हणून मी शेजारच्या घरीं जाऊन विडा लावून आणला." गौरी म्हणाली.



"जातांजातां तो गर्वानें आणखी काय म्हणाला, आहे का माहीत? कर्ज असेल तें आम्ही फेडावें, म्हणें." बाप म्हणाला.

"त्यांचें कर्ज बाकी होतें म्हणून तर आपण घरीं बोलवून त्यांना जेवायला घातलें?" गौरी म्हणाली.

"माहीत आहे का तुला, वाटभर तो काय बडबड करीत आला तें?" असें सांगून नागेशनें चंद्र वाटेंत जें कांहीं बोलला तें सविस्तार सांगितलें.










तें ऐकून. गौरी म्हणाली–"बाबा, त्यांत वेडपटपणा नव्हता." असें सांगून गौरीनें त्या सर्वांचा अर्थ सांगितला.

नवी तपेली व जुनी तपेली म्हणून गौरीचें लग्न झालें कीं नाहीं हें त्यानें विचारलें. वाटेंत 'शिडी किंवा जिना' याचा अर्थ आपण गोष्टी सांगत गेलों तर वाट सहजीं संपेल. वहाणा घालून तो पाण्यांत उतरला. कारण आंतले कांटे बोचले असते. झाडाखालून जात असतां झाडावर बसलेले पक्षी शिटतात. तेव्हां छत्री उघडली तर कपडे घाण होणार नाहींत एवढेंच.

असें सांगून गौरी म्हणाली–"वेडेपणाचें तें सोंग आहे. त्यांच्या प्रत्येक बोलण्यांत कांहीं तरी गूढ अर्थ असतो."

ती आपल्या मोलकरणीला बोलावून म्हणाली–"तूं चौकांतल्या दुकानांत जाऊन एका आण्याचें 'चटचट' व एका आण्याचें 'चिटचिट' माग. जो कोणी येऊन दुकानदाराला त्याचा अर्थ सांगेल त्याला त्याचें नांव विचार. चंद्र हें नांव सांगितलें तर त्यांना बरोबर बोलावून घेऊन ये."

तिनें दुकानदाराकडे जाऊन एका आण्याचें 'चटचट' व एका आण्याचें 'चिटचिट' घायला सांगितलें.

"म्हणजे ग काय?" दुकानदारानें विचारलें.

"एका आण्याची मोहरी व एका आण्याच्या भुइमुगाच्या शेंगा हव्या आहेत तिला." चंद्र म्हणाला. मोलकरणीनें त्याला त्याचें नांव विचारून मालकिणीनें बोलाविलें आहे असें सांगितलें.

चंद्र घरीं आल्यावर गौरीनें चंद्रला पसंत केल्याचें नागेशनें ओळखलें. त्यानें त्यांचें लग्न करून दिलें.





# पाताळ कोट

[१६]

[धूमक व त्याचे साथी, राक्षसांच्या हातावर तुरी देऊन डोंगराकडे पळाले. तेथें त्यांना एक धबधबा दिसला. सोमकला तहान लागली होती म्हणून तो त्या धबधब्याजवळ गेला. त्या बरोबर पाणी वहायचें एकाएकीं थांबलें आणि त्यांना तेथें एक दार दिसलें. ते जवळ पोंचले तेव्हां तें दार उघडलें. आंत त्यांना ज्वाळा दिसल्या.—पुढें]

गुहेंत ज्वाळा दिसतांच धूमकचे पाय दारांतच थबकले. सोमकनें व विरूपानें आपापलीं हत्यारें सावरून धरलीं. विरूपाच्या खांद्यावर बसलेला काळा गरुड पक्षी जोरानें पंख फडफडवूं लागला व उडण्याचा यत्न करूं लागला.

"कालशंबर मांत्रिक कोठें आहे? तो धबधबा जादूचाच होतासा वाटतो. ह्या ज्वाळा पण तशाच असाव्यात. ही सर्व फसवणूक तर होत नाहीं ना आपली!" असें म्हणत विरूपानें एक पाऊल पुढें टाकलें आणि धूमकच्या खांद्यावरून पलीकडे डोकावून पाहिलें.

"कोण तो? जंगलाचा नाईक विरूप का!" या प्रश्नापाठोपाठ ज्वाळांच्या पलीकडे कालशंबर दिसला. विरूपानें दोन्ही



हात जोडून प्रथम नमस्कार केला आणि त्यानंतर दारांतूनच साष्टांग नमस्कार पण केला.

मांत्रिक स्मित करून दरवाज्यापर्यंत आला. विरूपाला आशीर्वाद देण्यासाठीं त्याचा हात वर होता—"हे दोघे कोण तुझ्याबरोबर?" त्यानें खुणेनें धूमक व सोमक विषयीं चवकशी केली.

विरूप उठून उत्तर देणार त्यापूर्वीच कालशंबरनें पुन्हां प्रश्न केला—"तुम्ही दोघे कदंब देशाचे नाहीं का? तुमच्या देशाचा राजा उग्रसेन याच्या विषयीं कांहीं वार्ता?



तुमच्या राज्याच्या सीमेवर मला तुमच्या दोघांपैकीं कोणी रे बाण मारला होता?"

कालशंबरशीं मैत्री करून आपलें काम काढून घ्यायचें आहे, हें आठवून व त्यासाठीं हा चांगला योग आहे असा विचार करून धूमकनें पुढें होऊन नमस्कार केला व म्हणाला—"महामांत्रिक! त्या डोंगराळ प्रदेशांत व काळोखांत या पाप्याच्या हातूनच ती चूक घडली. त्याबद्दल मी आपल्या वतीनें व आपल्या या मित्राच्या वतीनें आपली माफी मागतों. हा आहे आपला मंत्रदंड. याच्या सहाय्यानेंच आम्ही येथवर पोंचूं शकलों."

कालशंबरनें मंत्रदंड घेतला व तो कपाळाला व डोळ्यांना लावून म्हणाला—"जें झालें तें विसरा आतां. यापुढें करण्यासारखीं पुष्कळ कामें आहेत. या तुम्हीं आंत, गुहेंत."

धूमक व त्याचे दोघे साथी गुहेंत गेले. लगेच गुहेच्या तोंडाचें जंगी दार लागलें. पुन्हां पूर्ववत धबधबा सुरू झाला आणि त्याचा आवाज ऐकूं येऊं लागला.

मांत्रिक त्या गुहेंतून आणखी एका गुहेंत त्यांना घेऊन गेला. त्या गुहेंत वरून चांगला उजेड येत होता. तेथून भुयाराची एक वाट होती. त्याच वाटेनें मांत्रिक धूमक वगैरेंना हळूहळू खालीं घेऊन गेला.

भुयारांतली ती जागा सपाट होती. डोंगरांत तशा आणखी कांहीं गुहा होत्या. त्यांत आरामानें राहतां येण्यासारखें होतें. समोरच्या अंगणांत कांहीं लोक काम करीत होते.

कांहीं लोक झाडाचा पाला व मुळें उखळींत घालून कुटीत होते व कांहीं तो लगदा चटायांवर वाळत घालीत होते.

कालशंबर मागें वळून मागून येणाऱ्या धूमक वगैरेंना स्मित करून म्हणाला—"हें पाहून तुम्हांला आश्चर्य होत असेल कीं ही सर्व काय भानगड आहे! होय ना?"

धूमकनें होकारार्थी मान हलविली.

"हीं येथें काम करणारीं सर्व माणसें मंत्री गंगाधर यानें पाठविलेलीं आहेत. यांचा नायक भद्र आणखी कांहीं जणांना बरोबर घेऊन डोंगरावर गेला आहे. आपण येथें त्याच डोंगराच्या पोटांत आहों. कालकली राक्षसाचा किल्ला तो पाताळकोट आहे, तर आपला हा किल्ला पर्वतगर्भकोट आहे. त्या पाताळकोटाचा त्याच्यासह संहार



करण्यासाठींच तर ही सर्व तयारी आहे." कालशंबर म्हणाला.

"पण भद्र कसा काय येथवर आला?" धूमकनें चकित होऊन विचारलें.

"तो एका फार दूरच्या वाटेनें आला. तुम्ही थोड्या जवळच्या वाटेनें आलांत, पण तुम्हांला वाटेंत पुष्कळ कष्ट सहन करावे लागले आहेत. विरूपानें तुम्हांला मदत केली तशी भद्रला इतरांनीं मदत केली होती." कालशंबर म्हणाला.

"पण हीं सर्व औषधें व वनस्पती द्रव्यें काय आहेत?" विरूपानें विचारलें.



"राक्षसांच्या संहाराला आवश्यक शस्त्रास्त्रांपैकीं तें एक मुख्य आहे. तूं रानांत जंगलांत राहतोस. प्रत्येक झाडाच्या पाल्यांत किंवा मुळांत कोणत्या ना कोणत्या तरी रोगावर औषध असतें हें तुला माहीतच आहे."

धूमकनें पण एक प्रश्न विचारला– "महामांत्रिक! राजकुमारी कांतिसेना सकुशल आहे ना?"

"अगदीं सकुशल आहे. त्याच बरोबर मंत्री गंगाधरचा मुलगा शशिकांत पण सकुशल आहे का, कां नाहीं विचारीत? त्याच्या सर्वांगाला वनस्पती द्रव्यें लावून त्याच्या सर्व जखमा मी बऱ्या केल्या आहेत. परंतु जंगलांतल्या गांवावर राक्षसांची धाड आली आणि तो राक्षसांच्या हातीं सांपडला. सुदैवानें मी वांचलों. आतां तो कालकली राक्षसाकडे कांतिसेनेबरोबरच कैदेंत आहे. कैदेंतच त्यांचें परस्परांवरचें प्रेम फार वाढलेलें दिसतें आहे. पण हें झालें कसें हें नाहीं मला कळत." असें म्हणत कालशंबरनें विरूपाकडे पाहून डोळे मिचकावले.

थोडा वेळ कोणीच कांहीं बोललें नाहीं. कालकली राक्षसाला ठार करण्यास कालशंबरनें कोणते उपाय योजले होते हें धूमकला कळेना. त्याच्या मतानें फक्त दोनच उपाय शक्य होते. एक मोठें सैन्य आणून त्याचा पूर्ण पराभव करणें आणि दुसरा त्याला एकटा कोठें तरी गांठून ठार करणें.

याच विचारांत धूमक असतां प्रश्न विचारण्यापूर्वींच पायऱ्या उतरून पळत दोन जण येत असलेले दिसले. दोघांच्या अंगावर कातड्याचीं वस्त्रेंच होतीं. दोघांनीं धूमक व त्याच्या साथीदारांकडे चकित होऊन पाहून, 'हे कोण' या अर्थी मांत्रिकाकडे पाहालें.

मांत्रिक म्हणाला–"भद्र, तुला जें कांहीं सांगावयाचें असेल तें खुशाल सांग. कारण हे आपले मित्रच आहेत आणि कदंब देशाचे रहिवाशी आहेत. हे राजकन्या कांतिसेनेच्या रक्षणार्थ इतक्या दुरून सर्व प्रकारच्या हाल अपेष्टा सहन करून आले आहेत."

"राजकुमारीचें रक्षण तर स्वतः राक्षसच करीत आहेत. आपल्याला शशिकांतला वांचवायचें आहे. ते कालकली राक्षसाच्या बापाच्या शतसांवत्सरिक उत्सवाच्या तयारींत आहेत. हा उत्सव उद्यां दुपारीं एक वाजतां सुरू होईल व शशिकांतचा बळी दिल्यावर तो उत्सव संपेल." भद्र म्हणाला.

"माझ्या बापाला कालकली राक्षसानें जितकें सहजीं ठार केलें आहे तितकें सहजीं शशिकांतला बळी देणें शक्य नाहीं. उद्यां सूर्योदयापूर्वीं दंडकारण्यांतल्या सर्व राक्षसांचा मी संहार करून टाकीन. मी आपल्या बापाच्या अमानुष वधाचा सूड घेईन. चला, मी स्वतः पाहतों, त्यांचे काय बेत चालू आहेत ते." असें म्हणत काल-



शंबरनें जमिनीवर जोरानें पाय आपटला आणि दांत ओठ चावत निघाला.

गर्भकोटांतल्या कित्येक गुप्त वाटा पार करीत सर्व डोंगराच्या टोंकाला येऊन पोंचले. त्या जागीं मोठमोठीं झाडें होतीं. त्या झाडांवर मोठमोठ्या वेलींचें जाळें पडलेलें होतें. मांत्रिक बोलल्या शिवाय पुढें गेला आणि एका जागीं वेलांचें जाळें एका बाजूला सरकवीत त्यानें खालीं खोल दरींत पाहिलें. पाताळकोट व त्यांतलीं घरें व महाल स्पष्ट दिसत होते. राजवाड्या-समोरच्या मोठ्या अंगणांत मेजवानीची



त्याला एक मोठें सरोवर दिसलें. त्याच्या काठीं एका झाडाखालीं कुंभीर राक्षस बसला होता. तेथून थोड्या अंतरावर भिल्लिणीबरोबर राजकन्या सरोवराच्या कांठीं हिंडत होती.

तिला पाहतांच "कांतिसेना, कांतिसेना!" अशी हांक मारण्याचा विचार घूमकच्या मनांत येऊन गेला. पण त्यानें स्वतःला आवरून मांत्रिकाला विचारलें– "राजकुमारी सकुशल आहे ना? त्या झाडाखालीं जो राक्षस बसला आहे तोच ना तिला उचलून घेऊन आलेला राक्षस कुंभीर! राजकुमारीबरोबर एक बाई आहे, ती कोण?"

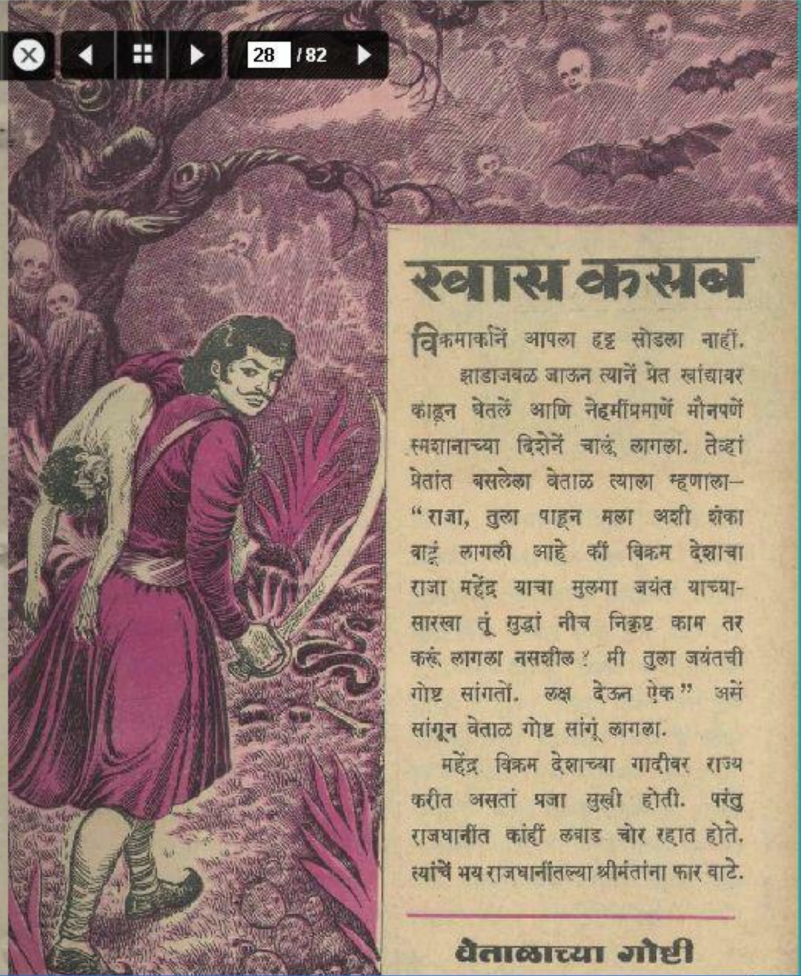
"ती भिल्लांचा नाईक पुलिंद याची दहावी बायको असावी, यांत मला तरी शंका नाहीं." विरूप म्हणाला.

"पुलिंदची बायको! हें नाहीं मला माहीत. ती तर सांगत होती कीं ती अजून अविवाहित कन्या आहे. ती असें पण सांगत होती कीं कालिकली राक्षस राजकन्या कांतिसेनेबरोबर लग्न करते वेळीं तिच्याशीं पण लग्न करणार आहे. ती पाताळकोटाची महाराणी आहे असेंच सांगत फिरत आहे ती." कालशंबर म्हणाला.

घूमकच्या मनांत त्याविषयीं कांहीं तरी बोलावयाचें होतें. पण तो कांहीं बोलणार इतक्यांत कुंभीर उठत असलेला त्याला दिसला कुंभीरनें कांहीं वेळ इकडे तिकडे पाहून आपली दगडी गदा उचलून घेतली आणि त्या झाडाच्या विशाल बुंधाकडे जोरजोरानें पावलें टाकीत येऊं लागला.

[ पुढील गोष्ट पुढील अंकीं ]

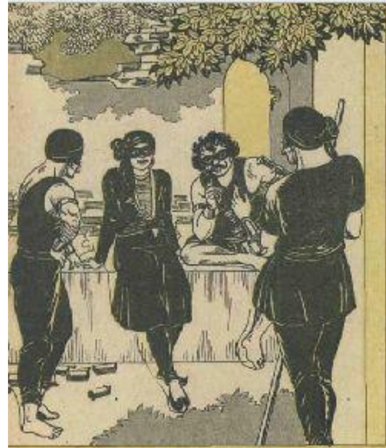




# खास कसब

विक्रमार्कानें आपला हट्ट सोडला नाहीं. झाडाजवळ जाऊन त्यानें प्रेत खांद्यावर काढून घेतलें आणि नेहमींप्रमाणें मौनपणें स्मशानाच्या दिशेनें चालूं लागला. तेव्हां प्रेतांत बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला– "राजा, तुला पाहून मला अशी शंका वाटूं लागली आहे कीं विक्रम देशाचा राजा महेंद्र याचा मुलगा जयंत याच्यासारखा तूं सुद्धां नीच निकृष्ट काम तर करूं लागला नसशील? मी तुला जयंतची गोष्ट सांगतों. लक्ष देऊन ऐक" असें सांगून वेताळ गोष्ट सांगूं लागला.

महेंद्र विक्रम देशाच्या गादीवर राज्य करीत असतां प्रजा सुखी होती. परंतु राजधानींत कांहीं लबाड चोर रहात होते. त्यांचें भय राजधानींतल्या श्रीमंतांना फार वाटे.



लोक त्यांच्या विषयीं नानाप्रकारें आपसांत बोलत. परंतु खरी माहिती मात्र कोणास नव्हती. राजकुमार जयंत हा एक हुशार, शूर व साहसी तरुण युवक होता. त्यानें सुद्धां त्या चोरांच्या विषयीं पुष्कळ ऐकलें होतें. परंतु चोर किती हुशार आहेत व बहादूर आहेत हें प्रत्यक्ष पहावयाचें त्यानें ठरविलें.

म्हणून अमावास्येच्या दिवशीं वेष पालटून व काळे कपडे घालून तो मध्य-रात्रीच्या सुमारास चोरांसारखा राजवाड्या-बाहेर पडला. थोडेंच अंतर चालून गेला असेल, त्याला समोर एक काळी आकृति चालत येत असलेली दिसली. त्याला हा प्रश्न ऐकूं आला—"कोण तूं?"

"मी चोर आहें...." जयंत म्हणाला.

"तरमग ये माझ्याबरोबर! मी चोरांचा सरदार आहें." तो मनुष्य म्हणाला.

दोघे मिळून कांहीं अंतर चालून गेले. वाटेंत त्यांना आणखी दोन जण भेटले. चोरांच्या सरदारानें जयंतचा त्यांच्याशीं परिचय करून दिला—"आपलाच भाऊबंद आहे. पण अजून नवशिका आहे."

"ए पोरा. चोरी म्हणजे थट्टा वाटली का रे तुला? अट्टल चोर व्हायला कांहीं तरी असामान्य गुण अंगीं असावा लागतो." चोरांपैकीं एक जण म्हणाला.

"तुमच्यांत असामान्य असें काय आहें? ऐकूं तर द्याल." जयंतनें विचारलें.

"काठी जमिनीवर वाजवून खालीं काय पुरलें आहे, हें सांगतां येतें मला." एक चोर म्हणाला.

"मी कोणाला एकदां पाहिलें कीं तो कोणता का वेष पालटून येईना, मी त्याला ओळखीन." दुसरा चोर म्हणाला.

सरदारानें पण असेंच कांहींतरी उत्तर दिल्यावर जयंत म्हणाला—"कोणी कोणत्याहि प्रकारच्या संकटांत पडला असला तरी त्यांतून त्यांचें रक्षण करण्याची शक्ति माझ्या अंगांत आहे."

तें ऐकून चोरांना फार आनंद झाला. "असें असेल तर तूंच आजपासून आमचा सरदार. तुझ्या जवळ एवढी शक्ति असल्यावर आमचें सर्व कसब कुचकामाचें ठरेल." ते म्हणाले.

"तुम्ही आपापल्या अंगचें कसब वर्णन करून सांगितलेंत. पण मला तें प्रत्यक्ष पहावयाचें आहे." जयंत म्हणाला.

"त्यांत काय मोठेंसें? पदोपदीं आम्हांला त्याचा उपयोग करावा लागतो. तरमग बोल, आज कोठें जाऊं या चोरी करायला? तुला प्रत्यक्षच पहायला मिळेल आमचें कसब." चोर म्हणाले.

"तरमग लहान सहान जागीं कशाला चोरी करायला जायचें? राजवाड्यांतच शिरूं या चोरी करायला." जयंत म्हणाला.

चौघे राजवाड्याच्या पिछाडीला गेले. वाड्याच्या चारीबाजूला आवार होतें. आवारांत बाग होती व बागेच्या चारी-बाजूला भिंत होती. आवाराच्या भिंतीवरून चोघांनीं आंत उड्या मारल्या. पाहाऱ्यावर कुत्रें होतें. तें भुंकूं लागलें.



"हें कुत्रें आम्हांला पाहून नाहीं भुंकलें. आपल्या मालकाला पाहून भुंकत आहे. याच्या भुंकण्यावरून मी ओळखलें." एक चोर म्हणाला.

दुसऱ्या चोरानें एका जागीं काठीनें जमीन चाचपून पाहिली व म्हणाला—"येथें भुयार आहे. येथें खड्डा खणला तर भुया-राच्या वाटेनें राजवाड्यांत जातां येईल."

बागेंत खणायला कुदळ फावडें वगैरे कांहींतरी सांपडेल, असा विचार करून तिघे चोर शोधार्थ निघाले तेव्हां जयंत पाहारेकऱ्यांना जाऊन म्हणाला—"बागेंत



तीन चोर शिरले आहेत. त्यांना जाऊन पकडा." असें सांगून तो स्वतः राजवाड्यांत गेला आणि आपल्या खोलींत जाऊन झोंपला.

पाहारेकऱ्यांनीं तिघां चोरांना पकडलें. दुसऱ्या दिवशीं त्यांना दरबारांत राजासमोर हजर करण्यांत आलें. चोरांना पाहरेकऱ्यांनीं पकडलें असल्याची बातमी गांवभर पसरली होती. म्हणून लोकांचे थवेच्या थवे राजवाड्याकडे आले. चवकशी सुरू होण्यापूर्वी जयंत युवराजाचा पोशाख करून स्वस्थानीं दरबारांत येऊन बसला.

चोरांना हजर करण्याचा हुकूम झाला. तिघां चोरांच्या तोंडावर दुःख दिसत होतें. आजपर्यंत त्यांनीं शिपायांना हुलकावण्या दिल्या आणि आज राजवाड्यांतच नेमके ते पकडले गेले, म्हणून त्यांना स्वतःवर फार राग आला. परंतु राजाच्या शेजारीं जयंतला बसलेला पाहून, चेहरा पाहतांच माणसाला ओळखणारा चोर आपल्या मित्रांना म्हणाला—"आपला सरदार राजाच्या जवळच बसला आहे. आपल्याला भय कसलें?" तें ऐकून जयंतकडे पाहून तिघांनीं स्मित केलें.

जयंत राजाकडे पाहून म्हणाला—"महाराज! हे माझे मित्र आहेत. यांना सोडून द्यावें." राजानें चकित होऊन एकदां आपल्या मुलाकडे पाहिलें आणि चोरांना सोडून द्यावें अशी आज्ञा दिली. चोर जयंतला व राजाला नमस्कार करून निघून गेले.

वेताळ येथवर गोष्ट सांगून म्हणाला—"राजा, माझ्या मनांत एक शंका येते. जयंतनें त्या चोरांना कां सोडविलें? चोरांना पकडून त्यांना योग्य शिक्षा देणें राजाचें कर्तव्य आहे, नव्हे का? त्यानें आपल्या कर्तव्याचें पालन कां केलें नाहीं? एवढेंच नव्हे तर, त्यानें, चोर त्याचे मित्र आहेत असें कां सांगितलें? हा वाईट संगतीचा परिणामच कीं नाहीं? कीं आणखी कांहीं कारण असेलसें वाटतें तुला? या प्रश्नांचें उत्तर माहीत असून तूं दिलें नाहींस तर त्याचा परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याचीं शंभर छकलें होऊन तुझ्याच पायांवर लोळूं लागतील."

विक्रमार्क म्हणाला—"कायदेशीर चवकशीचा व शिक्षा देण्याचा प्रश्नच उद्भवत नाहीं. चोरी केलीच नाहीं तर चोरांना शिक्षा त्याबद्दल शिक्षा कशी द्यायची? चोरांना पकडवणें हाच एक उद्देश्य त्याच्या मनांत असता तर त्यानें दरबारांत येण्याचें कारणच नव्हतें. तो त्यांची फक्त परीक्षा घेत होता. दोघांचें कसब जयंतनें स्वतःच पाहिलें होतें. तिसऱ्याचें कसब त्याला पहावयाचें होतें. त्याची परीक्षा करण्यासाठीं त्यानें पाहरेकऱ्यांकरवीं चोरांना पकडवलें होतें. तो स्वतः चोरांना राजवाड्याच्या आवारांत बोलावून घेऊन आला होता. तरी स्वतः राजवाड्यांत जाऊन झोंपला. त्याच्या मनांत चोरांना पकडवण्याचा हेतू असता तर त्यानें तसें केलें नसतें. तिसऱ्या चोरानें फक्त त्याला ओळखलेंच नाहीं तर तो त्या सर्वांना सोडवील असा त्याच्यावर विश्वासपण केला. म्हणूनच तो आपल्या वडिलांना म्हणाला कीं ते त्याचे मित्र आहेत. सर्व दृष्टींनीं विचार करितां जयंत चातुर्यानेंच वागला असें म्हणावें लागेल."

अशाप्रकारें राजाचें मौन भंग होतांच वेताळ प्रेताबरोबर अदृश्य झाला आणि पुन्हां झाडावर जाऊन बसला. (कल्पित)







# अती शहाणा

एका गांवीं शरभ नांवाचा एक शिकारी रहात असे. त्याच्या घरची स्थिति बरी होती. त्याला शिकारीचा नाद होता व तो रोज शिकारीला जात असे. दररोज तो गौरीनाथ नांवाच्या एका समवयस्क तरुण स्नेह्याला बरोबर घेऊन जात असे. गौरीनाथाची घरची स्थिति शरभच्या मानानें सामान्य होती. त्यालापण शिकारीचा नाद होता. शरभ त्याच्यावर अधिकार गाजवी. शिकारीसाठीं सर्व व्यवस्था गौरीनाथालाच करावी लागे. पण गौरीनाथ हुशार होता आणि आपल्या हिताची गोष्ट त्याला छान कळे. शरभ आपल्या श्रीमंतीच्या तोऱ्यांत बोले व वागे. गौरीनाथाला त्याचा फायदाच मिळे.

एकदां गौरीनाथाबरोबर शरभ जंगलांत गेला. शरभ झाडाखालीं विश्रांतीसाठीं झोंपला असतां गौरीनाथानें एक खड्डा खणला. खड्ड्यांत त्यानें गवत व पाचोळा भरला व तो निघून गेला.

दुसऱ्या दिवशीं दोघे तेथें गेले तेव्हां त्या खड्ड्यांत त्यांना रानटी मांजर पडलेलें दिसलें. "या शिकारींतला हिस्सा तुला दिला तर काय उरणार? एक किरकोळ रानटी मांजर तर आहे. मीच घेतों हें." शरभ गौरीनाथाला म्हणाला. नंतर थोडा वेळ विचार करून म्हणाला—"पण नको, तूंच ठेवून घे हें मांजर, उद्यां ह्या खड्ड्यांत जें जनावर सांपडेल तें मी घेईन." असें सांगून शरभनें तें मांजर गौरीनाथाला दिलें. गौरीनाथानें खड्ड्यांत पुन्हां गवत व पाचोळा घालून ठेवला आणि दोघे घरीं निघून गेले.

दुसऱ्या दिवशीं दोघे आले तेव्हां खड्ड्यांत एक हरण पडलेलें होतें.

"आज माझी पाळी आहे. मी हें हरण घेतों." शरभ आनंदातिरेकानें म्हणाला.

"ठीक घे. उद्यां ह्यांत मोठा रानटी रेडा पडला तर मी घेईन." गौरीनाथ म्हणाला.

"तर मग तूं हें हरणच ठेवून घे. उद्यां यांत जें पडेल तें माझ्या वांट्याचें." शरभ म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशीं खरोखरच एक गलेलठ्ठ रेडा खड्ड्यांत पडलेला होता. शरभच्या आनंदाला पारावर नव्हता. म्हणाला—"मग मी हा घेतों. आज माझी पाळी आहे."

"घे ना. उद्यां माझ्या वांट्याला हत्ती येईल. मी किती दिवसांपासून हत्ती पडेल म्हणून वाट पहात आहें." गौरीनाथ म्हणाला.

"असें म्हणतोस होय? तसा मला पण हत्तीच हवा आहें. तरमग हा रेडा आज तूंच घे. उद्यां हत्ती पडला तर मी घेईन." शरभ म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशीं दोघे येऊन पाहतात तर खरोखरच एक हत्ती खड्ड्यांत












पडला होता. शरभच्या आनंदाला पारावार नव्हता. म्हणाला—"गौरी, याला म्हणतात अकल. लागोपाठ तीन दिवस आपला हिस्सा मी तुला देत आलों आणि म्हणून आज हत्ती माझ्या वांट्याला आला. हस्तीदंतांचीच किंमत पुष्कळ मिळेल."

"ठीक आहे ठेवून घे हा हत्ती, उद्यां या खड्डयांत मूल्यवान पानें पडतील तीं माझ्या वांट्याचीं होतील." गौरीनाथ म्हणाला.

"समज, लक्षावधि पानें पडलीं तरी काय मिळणार रे तुला त्यांत?" शरभनें विचारलें.

"मी तीं विकीन, तुला काय माहीत? प्रत्येक जण हमरी तुमरीनें येऊन विकत घेईल तीं पानें." गौरीनाथ म्हणाला.

"तर मग तूं हा हत्ती ठेवून घे आणि उद्यां मूल्यवान पानें मिळालीं तर तीं मी घेईन. आपण जुने मित्र ना?" शरभ म्हणाला.

"नको रे, तूंच ठेवून घे ना हत्ती. पानें राहूं देत मला." गौरीनाथ म्हणाला.

"नाहीं, मी नाहीं घेत हत्ती. तूंच ठेवून घे." शरभ मूर्खपणानें हट्टाला पेटला होता.

दुसऱ्या दिवशीं दोघे खड्डयाजवळ आले तेव्हां खड्डयांत पुष्कळ पानें पडलेलीं होतीं. तीं सर्व एका मोठ्या गांठोड्यांत बांधून घेऊन शरभ बाजारांत गेला. तेथें तीं पानें तो विकूं लागला तेव्हां सर्व लोकांनीं त्याला वेड्यांत काढलें व हंसूं लागले. तेव्हां त्याचा मूर्खपणा शरभच्या लक्षांत आला.





# दोन आई बाप

एका ल्हानशा गांवीं संतू नांवाचा एक शेतकरी रहात असे. त्याच्याकडे थोडी जमीन होती. तो त्यांतच शेती करून पीक काढी व तेवढ्यावर त्याचा उदरनिर्वाह चाले. त्याचें लग्न झालें. दहा वर्षें लोटलीं तरी त्याला मूलबाळ कांहीं झालें नाहीं.

त्या गांवानजीक एक नदी होती. नदीच्या काठीं त्याला एक शिवलिंग दिसलें. गांवच्या पाटलानें चंदा वसूल करून एक देऊळ बांधून त्यांत त्या शिवलिंगाची स्थापना करण्याचें ठरविलें. त्यानें गांवकऱ्यांना यथाशक्ति मदत करण्यास विनंति केली. मूल व्हावें म्हणून संतूनें कित्येक नवस आज पावेतों केले होते. या खेपेस त्यानें देवाचें दार करून देण्याचें ठरविलें.

दुसऱ्या दिवशीं संतू खांद्यावर कुऱ्हाड टाकून चंदनाचें झाड हुडकीत रानांत निघून गेला. सुदैवानें त्याला चंदनाचें एक मोठें झाड दिसलें. पण जवळच एक राक्षस उभा होता. राक्षस म्हणाला—"बरा भेटलास. मला नाहीं तरी भूक लागलीच होती. मी खाऊन टाकतों तुला."

"मी देवाचें काम घेऊन आलों आहें. माझा वध करणें शोभतें का तुला?" संतूनें राक्षसाला विचारलें.

"माझ्या झाडाखालीं जो कोणी येतो त्याला खाण्याचा मला अधिकार आहे. देवाच्या कामानें आला आहेस तर माझ्या झाडाला तूं कां हात लावलास?" राक्षसानें विचारलें.

संतूच्या डोळ्यांतून खळ्ळकन पाणी आलेलें पाहून राक्षसानें विचारलें—"तुझ्या

डोळ्यांत आलेलें पाणी पाहून मी तुला सोडून देईन असें वाटलें होय तुला?"

"मी स्वतः मरणार म्हणून नाहीं रडत. मी एकटा आणि तूं सुकेला दिसतो आहेस. तूं मला खाल्लेंस तरी तुझें अर्धें पोटदेखील भरणार नाहीं. मला मूलबाळ नाहीं. म्हणून मी किंवा माझी बायको किती दिवस जगलों तरी विशेष फायदा नाहीं आम्हांला. म्हणून विचार केला, माझी बायको सुद्धां-बरोबर असती तर दोघांना खातां आलें असतें व तुझें पोट भरलें असतें. एकाचें पोट भरल्याची पुण्याई पुढल्या जन्मीं फळास आली असती व निदान पुढल्या जन्मीं मुलाचें तोंड पहायला मिळालें असतें. परंतु तें देखील भाग्यांत नाहीं म्हणून मी रडत होतों." संतू म्हणाला.

राक्षसानें बराच वेळ विचार केला व मग म्हणाला—"गेल्या वीस वर्षांपासून या झाडाखालीं जो कोणी प्राणी नजरेस पडला त्याला मी खात आलों. मला पोटभर खायला मिळालें तर मी आणखी वीस वर्षें वाट पाहूं शकेन. मी सांगतों तें कर. या झाडाची एक फांदी मी तोडून देतों. ती तूं घेऊन जा. ती उगाळून आपल्या बायकोला खायला दे. तिला मुलगा होईल. त्या मुलाला विसावें वर्ष लागल्यावर त्याचें लग्न कर. त्यानंतर तूं, तुझी बायको, मुलगा व सून सर्व या. मी तुम्हांला सर्वांना खाईन म्हणजे माझें पोट भरेल."

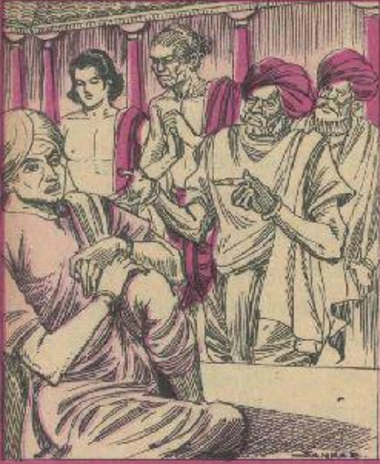
संतू त्याला कबूल झाला. दाराला लागणारें लाकूड कापून न्यायला राक्षसानें परवानगी दिली आणि अदृश्य झाला.

कांहीं दिवसांनीं संतूनें देवळाचें दार करून दिलें. पुढें कांहीं दिवसांनीं संतूच्या बायकोला दिवस राहाले आणि यथासमयीं बाळंत होऊन तिला एक मुलगा झाला. त्याचें नांव भद्रू असें ठेवण्यांत आलें. तो घरच्या व गांवच्या लोकांचा लाडका होता. गांवच्या पाटलाला पुष्कळ मुलें झालीं, पण एका मुलाशिवाय सर्व एकामागून एक देवाघरीं निघून गेलीं. पाटलांचा मुलगा व भद्रू दोघे वयानें बरोबरीचे होते, म्हणून दोघे बरोबरच गांवभर हिंडत फिरत.

दहावें वर्ष लागलें असेल, दोघे एकदां डोंगर चढून जात असतां पाटलाच्या मुलाचा पाय घसरला व तो एका खड्ड्यांत पडला. भद्रूनें पाटलाकडे धांवत जाऊन त्याचा मित्र खड्ड्यांत पडल्याचें सांगितलें. पाटलानें







येऊन पाहालें तर मुलाचें प्राणोत्क्रमण होऊन गेलें होतें.

पाटलाला वेड लागल्यासारखें झालें. तो मोठमोठ्यानें ओरडूं लागला—"भद्रूनें माझ्या मुलाचा जीव घेतला. एकुलता एक मुलगा होता मला आणि त्याला तुझ्या पोरानें ठार केलें. आतां या पुढें मला मुलाचें तोंड पहायला कोठून मिळणार! संतूचा मुलगा जिवंत असेपर्यंत माझें हें दुःख दूर होणार नाहीं."

गांवकऱ्यांनीं त्याची समजूत घालण्याचा यत्न केला. म्हणाले—"तुला किती मुलें झालीं व किती देवाघरीं गेलीं. त्याला जबाबदार कोण? बिचाऱ्या संतूच्या मुलाच्या नांवानें कां खडे फोडतोस?"

पण पाटलाच्या मनाचें तेवढ्यावर समाधान झालें नाहीं. खरें बोलावयाचें तर भद्रूवर देखील त्याचें स्वतःच्या मुलासारखेंच प्रेम होतें. दोघां मुलांना फिरतांना पाहून मनांतल्या मनांत त्याला किती आनंद होई? जणूं रामलक्ष्मणच. म्हणून त्यानें एकदां संतूला सांगितलें कीं भद्रूला माझा मुलगा म्हणून सहा महिने माझ्या घरीं राहूं दे व सहा महिने तुझा मुलगा म्हणून आपल्या घरीं ठेवून घे. ही एवढी अट कबूल केलीस तर माझ्या मनाचें थोडें तरी समाधान होईल.

तें ऐकून सर्वांना आनंद झाला. संतू पण कबूल झाला. एक दिवशीं दुपारीं सर्वांसमक्ष पाळी पाळीनें सहा सहा महिने भद्रूनें पाटलाकडे व संतूकडे रहायचें ठरलें.

भद्रूला अठरावें वर्ष लागलें तेव्हां संतूनें त्याचें लग्न एका शेतकऱ्याच्या मुलीशीं करून दिलें. पुढें भद्रू पाटलाच्या घरीं सहा महिने रहावयला गेला तेव्हां पाटलानें त्याचें लग्न आणखी एका मुलीशीं करून दिलें. संतूच्या घरीं त्याची सून व पाटलाच्या घरीं त्याची सून अशा दोघी बायका भद्रूच्या दोघां आई वडिलांकडे राहूं लागल्या. भद्रूचा दोन्ही घरचा संसार चालू झाला.

भद्रूला विसावें वर्ष लागलें तेव्हां तो संतूच्या घरीं रहात असे. संतूला राक्षसाला दिलेलें वचन आठवलें. तो आपल्या बायकोला, मुलाला व गरोदर असलेल्या सुनेला घेऊन राक्षसाकडे गेला. चंदनाच्या झाडाखालीं पोंचेपर्यंत सूर्य मध्यावर आला होता. चोघे झाडाखालीं पोंचतांच राक्षस आला. तो संतूला म्हणाला—"तूं खरोखरच इमानदार मनुष्य दिसतोस. दिलेलें वचन तूं मोडलें नाहींस. तुम्हांला सर्वांना खाऊन मी आपली भूक भागवतों."

संतू म्हणाला—"होय, परंतु एका गोष्टीची अडचण उत्पन्न झाली आहे. गेल्या कांहीं क्षणापासून हा मुलगा माझा राहाला नाहीं. गांवच्या पाटलाचा झाला आहे." असें सांगून संतूनें सर्व खरें तें राक्षसाला सांगितलें.

"बरें तर, मी तुला, तुझ्या बायकोला व सुनेला खाऊन टाकतों." राक्षस म्हणाला.

"सुनेला पण सोडावी लागेल. कारण ती गरोदर आहे. तिला जें मूल होईल तें पाळी पाळीनें दर सहा महिन्यांनीं पाटलाचा नातू किंवा नात होईल. म्हणून मला व माझ्या बायकोला खाऊन आपली भूक भागव." संतू म्हणाला.

"म्हणजे इतके दिवस मी वाट पाहिली ती फुकट गेली म्हणावयाची?" राक्षस रागानें म्हणाला आणि अदृश्य झाला.

संतू कांहीं वेळ झाडाखालीं उभा राहाला आणि नंतर बायकोला, मुलाला व सुनेला घेऊन घरीं परत आला.





# लाकडी तलवार

एका राजाच्या पदरीं पतंग नांवाचा एक नोकर होता. त्याला सैनिक शिक्षण मिळालें होतें. तो चलाखपण दिसत होता. परंतु पुरेसें वय नव्हतें म्हणून राजानें त्याला राजवाड्याच्या एका दारावर पाहारेकरी म्हणून नेमलें.

राजा, रात्रीं पाहारेकरी ठीक काम करतो आहे कीं नाहीं. हें पाहण्यासाठीं त्या बाजूला आला तेव्हां त्याला पाहारेकरी तलवार बाजूला ठेवून भिंतीला टेंकून झोंपलेला दिसला. राजानें त्याला सर्वांसमक्ष बोलावून दंड देण्याचें ठरवून त्याला उठविलें नाहीं. त्याच्या म्यानेंतली तलवार काढून घेतली आणि निघून गेला.

थोड्या वेळानें झोंप मोडल्यावर पतंगनें तलवार आहे का पाहिलें तर फक्त म्यानच त्याला दिसली. आपली तलवार घालवून बसल्याबद्दल त्याला मृत्युदंडसुद्धां भोगावा लागला असता. पाहरेकऱ्यांना उजाडल्यावर शस्त्रें परत करावयाचा नियम होता. त्याच प्रमाणें रात्रीची पाळी संपल्यावर प्रत्येक पाहरेकऱ्याला राजासमोर हजेरी द्यावी लागत असे. म्हणून कोठून तरी तलवार आणून दाखविणें जरूरी होतें. नाहींतर शिरच्छेदाची शिक्षा होण्याची शक्यता होती.

राजवाड्याच्या शेजारींच पतंगचा एक सुतार मित्र रहात असे. तो त्याच्याकडे धांवत गेला. त्याला उठवून मदत करण्यास विनंति केली.

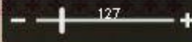
सुतार म्हणाला—"अरे, तूं आपल्यावर स्वतःच्या मूर्खपणानें केवढें मोठें संकट ओढवून घेतलें आहेस. मी एक लाकडी तलवार तयार करून देतो. म्यानबाहेर मूठच दिसते, म्हणून तलवार लाकडी असली तरी काम भागेल. आजचें संकट टळलें कीं उद्यां राजाकडे फिर्याद कर कीं तुझी तलवार कोणी चोरून नेली आहे. नंतर तुला नवी तलवार मिळेल."

सुतारानें वचन दिल्याप्रमाणें एक लाकडी तलवार रात्रीच्या रात्रीं करून दिली. तलवारीची मूठ चांगल्या तलवारीसारखी होती.

सूर्योदयानंतर इतर पाहारेकऱ्यांबरोबर पतंग पण राजासमोर हजेरी द्यायला रांगेंत उभा राहाला. राजा पाहारेकऱ्यांची हजेरी घ्यायला नेहमीं एकटाच येत असे. पण त्या दिवशीं सैनिक एका कैद्याला पण बरोबर घेऊन आले होते.

राजानें पाहारेकऱ्यांना तो कैदी दाखवला व म्हणाला—"हा एक राजद्रोही आहे. याला शिरच्छेदाची शिक्षा झाली आहे. याला ही शिक्षा माझ्यासमोर आतां येथें देण्यांत यावी अशी माझी इच्छा आहे." असें सांगून त्यानें सर्व पाहारेकऱ्यांवर एकदां नजर फिरविली. पतंगावर त्याची नजर खिळली. म्हणाला—"जा, याला शिरच्छेदाची शिक्षा तूं दे."







पतंगला वाटलें कीं आतां त्याचें बिंग फुटणार. लाकडी तलवारीनें शिरच्छेद होणें अशक्यच आणि पोलादी तलवारीच्या जागीं लाकडी तलवार असल्याची गोष्ट सर्वांसमक्ष प्रगट होणार.

"महाराज, हें काम कृपा करून दुसऱ्या कोणाला द्यावें." कांपऱ्या आवाजांत तो म्हणाला.

"तूं माझ्या आज्ञेचें पालन करण्याचें नाकारतो आहेस!" राजानें दरडावून विचारलें.

"महाराज! मी एक सैनिक आहें. शूरासारखें युद्ध करून मरणें मला शोभतें. चांडाळाचें काम करणें शोभत नाहीं."

"हें पाप कर्म असेल तर त्याला जबाबदार मी. तूं माझ्या आज्ञेचें पालन केलें नाहींस तर तुला शिरच्छेदाची शिक्षा करवी लागेल." रागानें राजा म्हणाला.

पतंगनें डोळे मिटून हात जोडले आणि देवीचा धांवा करीत म्हणाला—"हे जगदंबे! भवानी माते! या संकटांतून तूंच वांचविलेस तर मी वांचेन. हें पाप माझ्या हातून घडूं नये असें तुला वाटत असेल तर माझी तलवार लाकडी करून टाक." असें म्हणत त्यानें म्यानेंतून तलवार काढली. ती लाकडी तलवारच होती. सर्व पाहारेकरी हंसूं लागले. राजादेखील आपलें हंसूं आवरूं शकला नाहीं. त्यानें पतंगची कानउघाडणी करून त्याला माफ केलें. मात्र त्यानें दाखविलेल्या प्रसंगावधानाबद्दल राजानें त्याची पाठ थोपटली व अंतःपुराच्या पाहाऱ्यावरून त्याची बदली करून आपला खास अंगरक्षक म्हणून नेमलें.





# पगडीचा हुकूम

मणिमंगल राज्याच्या गादीवर जयंधर बसला त्या वेळेपासून 'पगडीचा हुकूम' अमलांत येऊं लागला. त्या हुकुमाप्रमाणें प्रत्येकानें घराबाहेर पडण्यापूर्वीं पगडीचें किंवा पागोट्याचें एक टोंक उजव्या डोळ्यावर येऊन उजवा डोळा झांकला जाईल अशा तऱ्हेनें पगडी किंवा पागोटें बांधावयाचें होतें. जो कोणी तो हुकूम मोडील त्याला शिरच्छेदाची शिक्षा मिळणार होती.

या हुकुमापाठीमागचें रहस्य असें होतें कीं स्वतः जयंधरला उजवा डोळा नव्हता. म्हणून तो उजवा डोळा झांकला जाईल अशा तऱ्हेनेंच फेंटा किंवा पागोटें बांधीत असे. गादीवर बसल्यापासून त्याला रोज दरबारांत यावें लागे. दरबारांत येतांना उजवा डोळा झांकून राहील अशा बेतानें तो पगडी बांधीत असे. तो एकटाच तशी पगडी बांधून आला तर लोक नांवें ठेवतील, असा विचार करून सर्वांनींच तशी पगडी बांधावी असा हुकूम त्यानें काढला होता. ही युक्ति त्याला राजपुरोहितानें सुचविली होती. म्हणून गादीवर बसल्याबरोबर त्यानें तसा हुकूम काढला. तेव्हांपासून राजा पगडी बांधी त्या प्रमाणें सर्व दरबारी पगडी बांधून येऊं लागले. म्हणून राजाच्या पगडींत वैगुण्य काढण्याचें कारण राहालें नाहीं. गांवांत देखील लोक तशीच पगडी बांधून हिंडूं फिरूं लागले. म्हणून परदेशी कोणी आला कीं त्याला राजाची पगडी विचित्र वाटत नसे.

फक्त एका डोळ्यानें पाहाण्यांत प्रत्येकाला त्रास मात्र फार होत असे. परंतु



राजाचा व्यवहार सर्वांशीं चांगला होता. राज्य कारभारांत तो वाकबगार पण होता. म्हणून कोणी कधीं तो हुकूम मोडला नाहीं. परंतु इतर राज्यांतून जे लोक स्वतःच्या अगर राज्याच्या कामानें येत त्यांना फार त्रास होई, कारण त्यांना देखील त्या हुकुमाची अंमलबजावणी करावी लागे. त्यांना हा हुकूम मूर्खपणाचा वाटे.

जयंधरला धुरंधर नांवाचा एक मुलगा होता. बापासारखा त्याचा उजवा डोळा फुटका नव्हता. तो सुंदर होता, तसेंच त्याचे डोळे पण टपोरे व सुंदर होते. परंतु तो घराबाहेर निघे तेव्हां तो देखील पगडीच्या हुकुमाचें पालन करी.

धुरंधर मोठा झाल्यावर राज्यभर भ्रमण करायला निघाला. परदेश भ्रमणाला पण गेला. आपल्या योग्य राज्यकन्या कोठें तरी मिळेल, हा भ्रमणाचा मुख्य उद्देश होता. कांहीं दिवस भ्रमण केल्यावर कंजर देशाच्या राजकन्येवर त्याची दृष्टि पडली. त्याला ती पसंत पडली. त्यानें घरीं येऊन वडिलांजवळ निवेदन केलें कीं त्याला कंजर देशाच्या राजाची मुलगी पसंत पडली आहे व कंजरचा राजापण या लग्नास तयार आहे. कंजर राजाचा निरोप घेऊन त्या देशाचा मंत्री येत आहे, हें ऐकून जयंधरला आनंद झाला. मुलाला मुलगी व मुलीला मुलगा पसंत पडल्यावर आई वडिलांना तसें इतर कांहीं वैगुण्य कळल्याशिवाय नकार देण्याचें कारणच काय?

ठरल्याप्रमाणें कंजर देशाचा मंत्री नजराणा व निरोप घेऊन मणिमंगलच्या राजधानींत आला. तो वृद्ध होता. पण त्यानें डावा डोळा झांकून पगडी बांधली होती. तो आल्यावरोबर राजाच्या अधिकाऱ्यांनीं त्याचें यथोचित स्वागत व सत्कार केला व म्हणाले—"आपण डाव्या बाजूला पगडी बांधली आहे. परंतु आमच्या राज्यांत उजव्या बाजूला डोळ्यावरून पगडी बांधावी असा राजे सरकारांचा हुकूम आहे."

"असें होय? पण माझ्या डाव्या डोळ्याला दिसत नाहीं. म्हणून मी डाव्या बाजूला पगडी बांधली आहे. आतां या देशाच्या हुकुमाप्रमाणें उजव्या डोळ्यावरून पगडी बांधली तर मला मुळींच दिसणार नाहीं. काय करूं सांगा!" वृद्ध मंत्र्यानें विचारलें.

अधिकाऱ्यांनीं पगडीचा हुकूम फार कडक आहे, असें निवेदन केलें. म्हणाले—कोणीहि कोणत्याहि परिस्थितींत तो मोडतां कामा नये. उजव्या डोळ्यावर पट्टी बांधल्यानें मुळींच दिसणार नसेल तर आंधळ्यासारखें कोणाचा तरी हात धरून चालायला काय हरकत आहे!"

कंजरमंत्री हुकुमाचें पालन व्हावें म्हणून उजव्या डोळ्यावर पगडी बांधून व एका डोळस माणसाला मदतीला घेऊन दरबारांत आला आणि म्हणाला—"महाराज, मी कंजर देशाच्या महाराजांच्या वतीनें





निरोप घेऊन आलों आहें. आपण आमच्या राजकन्येला आपली सून करून घ्यावी अशी विनंति आहे. या महत्वाच्या प्रश्नावर आपणांशीं बोलावें म्हणून आलों होतों. परंतु आपल्या अधिकाऱ्यांनीं राज्यांतल्या कायद्याप्रमाणें माझ्या उजव्या डोळ्यावर पट्टी बांधून मला आंधळा केलें आहे आणि अशा तऱ्हेनें माझा अपमान पण केला आहे. असा विचित्र हुकूम काढणाऱ्या राजाच्या घराण्याशीं संबंध जोडणें आमच्या महाराजांना मुळींच पसंत पडणार नाहीं. एवढेंच नव्हे तर या अपमानाबद्दल नुकसान भरपाई करून द्यावी म्हणून आम्ही आग्रह धरूं व तें आपण न केल्यास आपल्या राज्यावर स्वारीपण करूं." असें सांगून तो मागें सरकला.

तें उर्मटपणाचें बोलणें ऐकून जयंधरला मनस्वी राग आला. म्हणाला–"मुलीची बाजू, आणि इतका गर्व? आमच्या देशांत चालू असलेला कायदा माहीत असूनहि तुमच्या राजानें एका आंधळ्या मंत्र्याला आमच्याकडे पाठविलें आहे तर तो आमचा अपमान नाहीं काय? तुझें आव्हान कबूल. ये युद्धाला. तुझा गर्व भंग करून तुझ्या राजकन्येचें आम्ही हरण करूं व तिच्याशीं आपल्या मुलाचें लग्न करून देऊं. पाहतों तूं काय करतोस तें."

त्यानें कंजरच्या मंत्र्याला कैद करण्याचा हुकूम दिला आणि मंत्र्याबरोबर आलेल्या लोकांना म्हणाला–"जा, तुम्ही आपल्या राजाला युद्धाला तयार रहा म्हणून जाऊन सांगा." नंतर त्यानें आपल्या सेनापतीला बोलावून आज्ञा केली कीं सैन्य सज्ज करून कंजर देशावर स्वारी करण्यांत यावी.

सेनापति सैन्य घेऊन युद्धास गेला व कांहीं दिवसांनीं एकटाच परत येऊन म्हणाला–"महाराज! शत्रूनें आपल्या सर्व सैनिकांना कैद केलें आहे. मी कसाबसा आपला जीव वांचवून आपणांस ही बातमी देण्यासाठीं परत आलों आहें."

राजानें चकित होऊन विचारलें-"पण इतका मोठा पराभव होण्याचें कारण काय?"

सेनापति म्हणाला–"माफ करा महाराज! आपल्या देशांतल्या या पगडीच्या हुकुमामुळेंच आपल्या सैन्याची अशी दुर्दशा झाली आहे." आपल्या सैनिकांनीं उजव्या-डोळ्यावर फेटा बांधून युद्ध केलें. त्यांच्यावर कोणी डाव्या बाजूनें वार केला तर तो कळे. पण उजव्या बाजूनें केला तर कळत नसे. ही गोष्ट शत्रूला कळली. त्यांनीं उजव्याच बाजूनें छापा मारून सैनिकांना धरलें व त्यांचीं शस्त्रें काढून घेऊन त्यांना ओढून घेऊन गेले. आतां कंजर राजा स्वतः आपलें सैन्य घेऊन आपल्या राज्यावर चालून येत आहे."

"आतां काय करावें म्हणतां?" राजानें मंत्र्याला विचारलें.

"पगडी बांधण्यासंबंधीचा हुकूम मागें घेण्यांत यावा. निदान राजवाड्यांतले सैनिक तरी शत्रूला थोपवून धरतील. नंतर कंजर



देशाच्या मंत्र्याला सुटका देऊन त्याची माफी मागावी व त्याला आदरपूर्वक निरोप द्यावा. पगडीचा हुकूम मागें घेतला असल्याची गोष्ट तो आपल्या राजाला कळवील. त्यानंतर त्या राजाशीं कांहीं तरी सलोखा करून घेतां येईल." मंत्री म्हणाला.

राजा कांहीं वेळ विचार करून म्हणाला–" हा सल्ला बरोबर दिसतो आहे. मी पगडीचा हुकूम मागें घेतों. मंत्र्याला कैदेंतून सोडा व राजपुरोहिताला त्याच्या जागीं तुरुंगांत टाका. पगडीचा हुकुम त्याच्या सल्ल्यानेंच काढण्यांत आला होता."

लगेच मंत्र्यानें प्रथम आपली पगडी सरळ केली. दरबाऱ्यांनीं आपापल्या पगड्या ठीक केल्या. राजकुमार स्वत: पगडी सारखी करून कंजरच्या मंत्र्याला सोडण्याची अंमल बजावणी करण्यासाठीं गेला. तेव्हां त्याचा उजवा डोळा पण सुंदर आहे हें कळलें. त्याचे दोन्ही डोळे छान होते.

"हें सर्व मीच रचलेलें नाटक होतें मणिमंगलच्या लोकांच्या डोळ्यावरचें पगडीचें झांपड जावें म्हणून. या नाटकांत मणिमंगल मंत्री व सेनापतीनें जें कांहीं केलें तें माझ्याच सल्ल्याप्रमाणें केलें होतें. मणिमंगलच्या सैन्याचा पराभव झालाच नव्हता. युद्धच झालें नाहीं." राजकुमारानें हें सर्व सांगून आपल्या वडिलांची माफी मागितली. राजानें मुलाला फक्त माफच केलें नाहीं तर त्याच्या चातुर्याबद्दल त्याची पाठ थोपटली.

त्यानंतर धुरंधर व कंजरच्या राजकन्येच्या विवाह समारंभ थाटामाटानें पार पडला. मणिमंगलच्या प्रजेनें दोन्ही डोळे उघडून लग्नसोहळा पाहिला. त्यांच्या आनंदाला पारावारच नव्हता





# निरुपयोगी धन

एका देशांत एक मोठा श्रीमंत मनुष्य रहात असे. त्यानें आपलें सर्व धन तीन पिंपांत भरून तळघरांत ठेवून दिलें. त्यानें एका पिंपांत सोन्याचीं, दुसऱ्यांत चांदीचीं व तिसऱ्यांत तांब्याचीं नाणीं भरून ठेवलीं.

त्या देशावर एकदां शत्रूनें स्वारी केली. देशावर शत्रूचा अधिकार होणार हें नक्की दिसूं लागलें तेव्हां तो श्रीमंत मनुष्य देश सोडून पळून जायचा विचार करूं लागला. परंतु तीं पिंपें उचलून घेऊन जाणें त्याला शक्य नव्हतें. त्यांवर त्यानें मेण घालून ठेवलें. तळघराला त्यानें कुलूप सुद्धां लावलें नाहीं आणि देश सोडून निघून गेला.

कांहीं दिवसांनीं शत्रूनें तें नगर जिंकलें. सेनापतीनें स्वत:च्या देखरेखीखालीं श्रीमंताजवळचें धन लुटण्याचा सपाटा सुरू केला. त्या श्रीमंताच्या पिंपावर पण त्याची नजर पडली.

"हीं मेणानें भरलेलीं पिंपें दिसत आहेत. कोणी हीं पिंपें विकत घ्यायला तयार आहे का चवकशी करून पहा." त्यानें सैनिकांना आज्ञा केली. त्यांनीं पुष्कळ प्रयत्न करून पाहिला पण कोणी तीं पिंपें विकत घ्यायला पुढें येईना.

शेवटीं एक मनुष्य म्हणाला–" मेणबत्त्या तयार करून मी विकतों. मला हीं पिंपें कमी किंमतीला दिलीत तर घ्यायला मी तयार आहें. त्यानें दिले तेवढे पैसे ठेवून घेऊन सैनिकांनीं तीं पिंपें त्याला दिलीं. म्हणाले–" उचल, घेऊन जा. फुकटाचा पाहारा इतके दिवस देत होतों."

मेणबत्तीवाला तीं तिन्ही पिंपें मजुरांकरवीं आपल्या घरीं घेऊन गेला. शत्रूचें सैन्य तें

गांव सोडून निघून गेल्यावर त्यानें मेणबत्त्या करण्यासाठीं मेण काढायला म्हणून पिंपांत हात घातला तेव्हां कांहीं तरी टणक त्याच्या हाताला लागलें. त्यानें उचलून पाहिलें तर सोन्याचीं नाणीं. त्यानें चकित होऊन चाचपून पाहालें तर मेणाच्या खालीं सोन्याचीं नाणींच नाणीं.

त्यानें दोन्ही पिंपेंपण उत्सुकतेनें मेण काढून पाहिलीं तर त्याला एकांत चांदी व दुसऱ्यांत तांबें दिसलें. त्याला आश्चर्या-बरोबर फार आनंद झाला. परंतु त्यानें ती गोष्ट कोणाला सांगितलीं नाहीं. ज्या खोलींत तीं पिंपें ठेवलीं होतीं त्या खोलीला एक मोठें भक्कम कुलूप लावून ठेवलें. त्या खोलीच्या रक्षणासाठीं आणखी बंदोबस्तपण केला. त्याला आतां गरीबीचें भय उरलें नाहीं. तरी त्यानें श्रीमंतीचें प्रदर्शनपण केलें नाहीं व आनंदानें राहूं लागला.

काळ लोटत गेला, पण त्याचा खजिना का कमी होणार? एकदां त्यानें आपल्या एका शिंपी मित्राकडून स्वत:साठीं कपडे शिवविले व त्याला मूठभर सोन्याचीं नाणीं दिलीं.




शिंपी चकित होऊन 'आ' वासून पाहूं लागला, इतकें सोनें त्याच्या मित्राकडे कोठून आलें? म्हणाला–"मला माझी मजुरी हवी आहे. एवढें सोनें घेऊन मी काय करणार?"

"माझ्याजवळ पिंप भरून सोनें आहे. मला काय करायचें आहे एवढें सोनें! तूं तरी माझ्या सारखाच गरीब आहेस. म्हणून घे ठेवून." मेणबत्तीवाला म्हणाला.

शिंप्याला त्याच्या बोलण्यावर विश्वासच बसेना.

"तुझ्याजवळ इतकें सोनें कोठून रे येणार! वेडबीड तर नाहीं लागलें तुला!" शिंप्यानें विचारलें.

"चल माझ्याबरोबर व स्वत:च्या डोळ्यांनीं पाहून घे मी म्हणतों तें खरें आहे कीं नाहीं." मेणबत्तीवाला म्हणाला. मेणबत्तीवाला आपल्या मित्राला बोलावून घेऊन गेला. त्याला पिंपांत ठेवलेला सोन्या चांदीचा ठेवा दाखवून म्हणाला–"मी हें सर्व ठेवून तरी काय करणार? यांतलें अर्धें मी तुला देतों. घेऊन जा."

शिंप्यानें दोन मुठी सोन्याचीं नाणीं घेतलीं "एवढी मला पुरे. माझें सर्व अनुष्य आरामानें मी घालवूं शकेन. एक गोष्ट मी सांगतों, लक्षांत ठेव. हें धन हजार वर्षं तूं जगलास तरी खपणार नाहीं. फक्त डोळ्यांनीं पाहून मनाचें समाधान करून घे. हें सर्व फुकटांत जाणार. म्हणून कोणाला कळूं दिल्याशिवाय गरीबांना वांटून टाक. निदान त्यांना तें उपयोगी पडेल."

मेणबत्तीवाल्याला तो सल्ला पटला. त्यानें त्याला आयुष्यभराला पुरेल एवढें धन ठेवून घेतलें व बाकी गोरगरीबांना वांटून टाकलें.












# दुःखामागून सुख

विश्वपूर नांवाच्या राज्यांत एकदां एक मोठा ज्योतिषी आला. त्यानें कित्येकांची जन्मकुंडली पाहिली. त्यानें भविष्य वर्तविलें तें ऐकून सर्वांना आश्चर्य वाटलें. तें पाहून विश्वपूरच्या सेनापतीनें आपल्या मुलाची जन्मकुंडली ज्योतिष्याला दिली व म्हणाला— "हा माझा एकुलता एक मुलगा आहे. नेहमीं कविता करीत बसतो. वीरपुरुषासारखी कीर्ति संपादन करून आपल्या कुळाचा उद्धार करीलसें मला नाहीं वाटत."

ज्योतिष्यानें प्रेमदत्ताची कुंडली पाहिली व म्हणाला—"सेनापति! मुलाच्या भाग्यांत तर राजयोग आहे. हा लहान वयांतच गादीवर बसणार आहे."

तें भविष्य कळल्यावर राजाला मात्र प्रेमदत्त आपला सर्वांत मोठा शत्रु आहे असें वाटलें. ज्योतिष्यानें सर्वांचें भविष्य बरोबर सांगितलें आहे तर प्रेमदत्ताचें भविष्य चुकीचें कसें सांगेल. तो गादी बळकावण्याचा कांहीं ना कांहीं प्रयत्न करणार.

राजाचें तोंड पाहूनच सेनापतीनें त्याच्या मनांत चाललेली काल्वाकालव ओळखली. राजा आपल्या मुलाचा वध करविल्याशिवाय राहणार नाहीं ही शंका त्याच्या मनांत घर करून बसली. तो आपल्या मुलाला म्हणाला—"तूं नुसत्या कविता करीत बसतोस माझा मुलगा शोभशील असें कांहीं कां नाहीं करीत? तूं राज्यकारभार आपल्या हातीं घेतलास तर बरें होईल. पण त्याचा आनंद मला मात्र होणार नाहीं. कारण राजा तुला लपूनछपून ठार करणार. त्याबद्दल त्याला दोष देणेंपण बरोबर नाहीं. म्हणून तूं आजच्या आज राज्य सोडून कां नाहीं निघून जात! तूं जिवंत राहून कोठेंहि राहलास तरी चालेल."

त्याच दिवशीं रात्रीं प्रेमदत्त विश्वपुर राज्य सोडून निघून गेला. सेनापतीनें दुसऱ्या-दिवशीं येऊन राजाजवळ निवेदन केलें— "महाराज! आपल्या राज्यांत आपण स्वतः किंवा आपल्या मुलांपैकीं कोणी यांच्या-शिवाय कोणाच्या भाग्यांत राजयोग असतां कामा नये. मी ज्योतिष्यानें वर्तलेलें भविष्य ऐकल्यानंतर आपल्या मुलाला राज्याच्या हद्दीबाहेर काढून लावलें आहे."

तें ऐकून राजाला आनंद झाला. त्याची सर्व काळजी दूर झाली. सेनापतीची राजभक्ति पाहून राजाला फार बरें वाटलें.

ज्योतिष्याच्या बोलण्यावर कोणाचा विश्वास नव्हता तर तो फक्त प्रेमदत्तचा. कारण त्याला काव्य वाचनांत व लेखनांत जो आनंद वाटे तो इतर कामांत,—त्यांत राज्यकारभारांत मुळींच वाटत नसे. त्याला राज्य नको होतें व राज्यकारभारपण नको होता. म्हणून घरदार सोडून वणवण फिरत राहण्याचें नशिबीं आलेलें त्याला मुळींच आवडलें नाहीं.



त्याला वेळेवर खायला प्यायला देखील मिळेनासें झालें. उन्हांतान्हांत तो वणवण फिरे, इतक्या हाल अपेष्टा सहन केल्या नंतर त्याला आयुष्याचा व त्या जीवनाचा वीट आला. त्या स्थितींत त्याला कविता काय सुचणार? कवितेनें जणुंकांहीं पाठच फिरविली.

एकदां तो उपासतापास काढीत कोठें-तरी जात असतां बेशुद्ध होऊन जमिनीवर पडला. शेजारच्या झोंपडींतून एक म्हातारी व तिची मुलगी आली व दोघींनीं त्याच्या तोंडावर पाणी शिंपडून त्याला प्यायला पाणी दिलें व त्याला उचलून आपल्या



झोंपडींत घेऊन आल्या. त्यांनीं त्याला खाटेवर झोंपविलें. शुद्धीवर आल्यावर व थोडें खाल्ल्यावर त्याला हलकें वाटलें.

घर सोडल्यानंतर अगदीं पहिल्यानें त्याला इतक्या प्रेमादरानें कोणी जवळ करून खायला प्यायला दिलें होतें. म्हणून त्याला स्वतःच्या आयुष्याचा जो वीट आला होता तो अल्प का होईना, दूर झाला. त्याला त्या झोंपडींत राहणारी म्हातारी व तिची मुलगी जवळचीं माणसें वाटलीं.

"कोण तुम्ही, कोठले राहणारे?" मुलीनें विचारलें.

"माझें नांव प्रेमदत्त. माझें असें कोणी या जगांत नाहीं. माझ्या जीवनांत माझी साथ देणारी एकटी कविता काय ती आहे." तो म्हणाला.

"माझें तरी कोण आहे? ही आजी आहे म्हणून जिवाला थोडा आधार आहे. तुम्हांला कविताच लिहावयाची आहे तर ती आमच्या बरोबर या झोंपडींत राहून लिहितां येणार नाहीं का? तुम्हांला आमचें हें घर ज्या दिवशीं सोडावेंसें वाटेल त्या दिवशीं खुशाल जावें." ती मुलगी म्हणाली.

"तुम्ही दोघी इतक्या प्रेमानें मला उचलून घेऊन आलांत व आजपर्यंत खायला घातलेंत, मग तुमच्या घराचा मला कां बरें कंटाळा वाटेल?" प्रेमदत्त म्हणाला.

"मला रूप रंग नाहीं. मी काळी व कुरूप आहें. माझें तोंड पाहूनच कोणी तोंड फिरवून निघून जाईल." ती मुलगी म्हणाली.

प्रेमदत्तनें चकित होऊन तिच्याकडे पाहिलें व म्हणाला—"तुला कुरूप कोण म्हणतो?" त्यानें तिच्या रूपावर एक कविता रचून म्हणून दाखविली. तिला फार आनंद वाटला.

दिवसानागून दिवस जात होते व त्या 'कुरूप' मुलीला पाहून प्रेमदत्तच्या मनांत प्रेम वाढत होतें. तें पाहून व ओळखून म्हातारी त्याला म्हणाली—"बाळ! या मुलीचें लग्नाचें वय झालें आहे. पण तिचें हें रूप पाहून कोण लग्नाला तयार होणार? म्हणून तिचें लग्न झालें नाहीं. लग्न करून दिल्याशिवाय या मुलीला घेऊन मी गांवांत राहालें असतें तर लोकांनीं नांवें ठेवलीं असतीं. तें आम्हांला आवडलें नसतें म्हणून आम्ही गांवाबाहेर झोंपडें बांधून रहात आहों."



"हिला कुरूप म्हणणारे मूर्ख! हिच्या हृदयाचें सौंदर्य कोणी पाहिलें आहे का? तें डोळ्यांना दिसत नाहीं. मी आहे तिच्याशीं लग्नाला तयार. पण माझ्या सारख्या भिकाऱ्याशीं लग्न करून तिच्या व तुमच्या जिवाला काय सुख मिळणार? मी इतके दिवस फुकटाचें खाणें खात आहे! पण कधीं मी कांहीं मिळवून आणलें का? एका दिवसापुरेंसें तरी मी कांहीं मिळविलें का?" प्रेमदत्त म्हणाला.

"तूं तर सुंदर आहेस, आणि या मुलीशीं तूं लग्नाला तयार आहेस, म्हणतोस? पण हिच्यावरचें प्रेम हें किती दिवस टिकणार? दुसरी सुंदर मुलगी दिसली कीं तूं हिला देशील सोडून." म्हातारी म्हणाली.

"मी लग्न करण्याचें कधीं ठरविलें तर हिच्याशींच करीन. ही मी शपथ घेऊन सांगतों." प्रेमदत्त म्हणाला.

"तुझ्या गरीबीचें भय मला नाहीं. मी तुमचें दोघांचें लग्न करून द्यायला तयार आहें." म्हातारी म्हणाली.

दुसऱ्या दिवशींच लग्नाचा मुहूर्त होता. लग्नाच्या मुहूर्तावर त्या देशाचा राजा तेथें आला. तेव्हां खरी गोष्ट कळली. त्या











झोंपडींत राहणारी मुलगी राजाची मुलगीच होती. तिचें नांव चंद्रिका होतें. ती वयांत आली तेव्हां राजानें तिचें लग्न करून द्यावयाचें ठरविलें. ती दिसायला बेताचीच होती, म्हणून तिच्याशीं लग्नाला कोणी तयार होईना. शेवटीं राजानें असें ठरविलें कीं तिच्याशीं जो लग्नाला तयार होईल त्याला त्याचें अर्धें राज्य मिळेल. पण चंद्रिकेला तें मान्य नव्हतें.

"जो फक्त रूप व सौंदर्य पाहून किंवा धनलोभानें लग्नाला तयार होतो त्याच्याशीं लग्न केल्यानें सुख काय मिळणार? मला ज्या संसार सुखाची व प्रेमाची अपेक्षा आहे तें मला राजवाड्यांत व अशा तऱ्हेनें झालेल्या विवाहानें मिळणें शक्य नाहीं. म्हणून मला दूर कोठेंतरी झोंपडींत राहूं द्या. माझा होणारा पति माझ्या शोधार्थ स्वतःच्या पायांनीं चालत येईल." चंद्रिका आपल्या वडिलांना म्हणाली.

मुलीचें म्हणणें राजाला पटलें. त्यानें गांवाबाहेर पण जवळच एक झोंपडी बांधवून त्यांत चंद्रिकेला राहण्यासाठीं आवश्यक ती सर्व व्यवस्था करून देऊन एका म्हाताऱ्या दाईला तिच्या सोबतीला ठेवलें. कांहीं दिवसांनीं प्रेमदत्तानें तिच्या झोंपडींत पाय ठेवला.

तें सर्व कळल्यावर प्रेमदत्तानें आपल्या आयुष्याचें खरें रहस्य उघडपणें सांगितलें. दोघांना कष्ट सहन केल्यावर सुखाचे दिवस पहायला मिळाले. त्यांनीं जे कष्ट सहन केले त्यामुळेंच त्यांच्या हृदयांत प्रेमाचा उदय झाला.

राजानें थाटानें मिरवणूक काढली व आपल्या मुलीला व जांवयाला राजधानींत घेऊन गेला. त्यानें दोघांचें लग्न करून देऊन प्रेमदत्तला आपलें अर्धें राज्य दिलें.





# मंत्रवलेला चाबूक

कधीं काळीं केरळ प्रांतांत सामान्य माणसाला सुद्धां मंत्रविद्या अवगत होती. म्हणें, एका जहागीरदाराकडे गाडी हांकायला एक नोकर होता. जहागीरदाराकडे तीस घोडे होते. त्यांची निगा ठेवण्यासाठीं निराळे नोकर होते.

एकदां जहागीरदार गाडींत बसून कोठें-तरी जात असतां वाटेंत एका एकीं घोडे थांबले. गाडीवाल्यानें त्यांना चालवण्याचा निरनिराळ्या प्रकारें प्रयत्न करून पाहिला. पण घोडे एकहि पाऊल पुढें टाकीत ना.

गाडीवाल्यानें डोकें वर करून पाहिलें तर एक जण घर शाकारींत असलेला दिसला. तो त्याला म्हणाला—"आम्हांला जाऊं दे कीं रे!"

तो मनुष्य छपरावरून खालीं उतरून आला व विचारूं लागला—"मला कांहीं म्हणालास का? मी तर आपलें काम करतों आहें. मी अडविलें का? खुशाल जा."

गाडीवाला कांहीं बोलला नाहीं. त्यानें आपला चाबूक उचलून तीनदां त्यावर फुंकर घातला, आणि जोरानें घोड्याला मारला. लगेच घर शाकारणारा मोठमोठ्यानें ओरडत जमिनीवर येऊन आदळला.

हें सर्व जहागीरदार स्वतः पहात होता. हें आपल्याच नोकराचें काम आहे हें त्यानें ओळखलें. अशा नोकराला आपल्या पदरीं नोकरीला ठेवणें बरोबर नाहीं असें त्यानें ठरविलें आणि एका वर्षाचा पगार देऊन त्याला काढून टाकलें.

गाडीवाल्याला काढून टाकल्यावर घोडे कोणालाजवळ येऊं देत ना. कोणी दाणा-पाणी घेऊन आलें कीं ते चावायला धांवत

सौ. शालिनी इनामदार

किंवा मागच्या पायांवर उभे राहून त्यांच्या अंगावर उडी मारीत. तीन दिवस लागोपाठ घोड्यांनीं कांहीं खाल्लें नाहीं, कीं कांहीं प्याले नाहींत. नोकरांनीं जहागीरदाराला तें कळविलें.

हें त्या गाडीवाल्याचेंच काम असलें पाहिजे हें कळायला जहागीरदाराला वेळ लागला नाहीं. त्यानें एका नोकराला बोलवायला पाठविलें. "मालकानें बोलावलें आहे तुला." नोकर त्याला म्हणाला.

"आतां मी त्यांचा नौकर नाहीं, त्यांनीं बोलावल्याबरोबर यायला. भेटलों नाहीं म्हणून सांग." गाडीवाला म्हणाला.

दुपारीं पुन्हां एक जण आला व म्हणाला–"मालकानें बोलावलें आहे."

"मालकानें मला नोकरीवरून काढल्याचें मी या कानांनीं ऐकलें आहे, त्यांनीं बोलाविलेलें मी नाहीं ऐकलें." गाडीवाला म्हणाला.

शेवटीं जहागीरदार स्वतः त्याला बोलावून घेऊन आला. तो आला तेव्हां तबेल्यांत सर्व अस्तव्यस्त दिसलें. गाडीवाल्यानें आपला जुना चाबूक खुंटीवरून काढून घेतला आणि घोड्याजवळ जाऊन म्हणाला–"काय रे, काय भानगड आहे?" नंतर त्यानें चाबूक दोन तीनदां हवेंत फिरविला व नोकरांना म्हणाला–"द्या दाणापाणी. पाहातों कसे खात नाहींत ते."

घोड्यांचें भूत उतरल्यासारखें दिसलें. समोर ठेवलेला दाणा खाऊन पाणी दाखविल्याबरोबर पिऊं लागले. जहागीरदारानें गाडीवाल्याचा पगार वाढविला व त्याला पुन्हां कधीं नोकरीवरून काढला नाहीं.



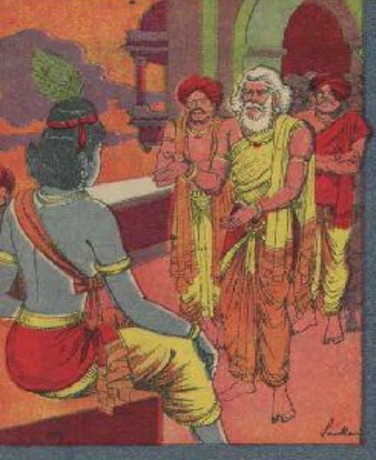



कंसाच्या वधाची बातमी वणव्यासारखी राजधानीभर पसरली. अंतःपुरांत गोंधळ उडून गेला. कंसाच्या बायका त्याच्या प्रेतावर पडून हंबरडा फोडून रडत होत्या.

कंसाची आई पण आपल्या सुनांबरोबर रडत होती. ती तिचा पति उग्रसेन याच्याकडे जाऊन म्हणाली–"तुम्ही पाहिलेंत का आपल्या मुलाला जाऊन? त्याच्यावर जणुं कांहीं वीजच पडली आहे. त्याचा दहन संस्कार करण्याची व्यवस्था करायला हवी. कृष्णानें आपल्या बाहुबलानें हा विजय मिळविला आहे. आतां त्याच्याजवळच दहन संस्काराची परवानगी मागायला हवी."

कृष्ण आपल्या यादव मित्रांच्या बरोबर बोलत उभा होता. त्याला कंसाच्या राण्यांचें रडणें ऐकूं आल्याशिवाय राहालें नाहीं. त्यांचा तो शोक पाहून त्याचें हृदय पण द्रवलें व डोळे ओलावले. तो आपल्या स्नेही आप्तबांधवांना म्हणाला–"मी या पोरकटपणानें पहा किती निरपराधांचा शाप घेत आहें. परंतु कंसाचा दुष्टपणा थांबवायला दुसरा मार्गच नव्हता. स्वतःच्या बापाला तुरुंगांत टाकून गादी बळकावणारा दुष्ट मुलगा या जगांत कोठें आहे का! अशा पापी मूर्खांची कींव करणें म्हणजे देखील मोठें पाप आहे. मी लोक कल्याणा-

१२. बलराम आणि कृष्ण यांचा विद्याभ्यास



साठींच हा वध केला. पुढें काय करावयाचें हें देखील मी ठरवून ठेवलें आहे."

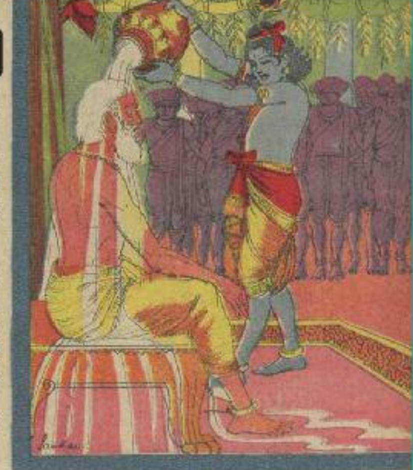
उग्रसेन आपल्याबरोबर शिनी वगैरे यादवांना घेऊन कृष्णाकडे आला आणि गद्‌गद्‌कंठानें म्हणाला—"बाळ! तूं एका महापापी व दुष्ट अशा राजाचा नाश करून मोठी कीर्ति संपादन केली आहेस आणि यादवकुळाचा उद्धार केला आहेस. आजपासून तूंच या राज्याचा धनी झाला आहेस. तूं शत्रूचा नाश केला आहेस, तेव्हां त्याच्या विषयीं दुष्टावा तुझ्या मनांत असूं नये. आम्ही त्याचे बांधव व आप्त आहोत, म्हणून आमच्याशीं वैर ठेवण्याचें मुळींच कारण नाहीं. आतां कंसाचा दहन संस्कार करावयाचा आहे. तुझी परवानगी असेल तर आम्ही त्या प्रयत्नास लागूं. त्यानंतर मी वानप्रस्थाश्रम ग्रहण करीन."

कृष्ण म्हणाला—"आजोबा! यासाठीं माझ्या परवानगीची गरज आहे का? कंसाच्या दहनसंस्कारास का मी नकार देणार? आणखी एक गोष्ट मी सांगूं इच्छितों. मी गादी बळकावण्यासाठीं आपल्या मामाचा वध केला नाहीं. तो पितृद्रोही होता, अत्याचारी दुष्ट होता म्हणून लोककल्याणास्तव कर्तव्य म्हणून मी हें कृत्य केलें. आतां मी व माझे आप्तबंधू परत आपल्या गाईगुरांमध्यें परत जाऊं. गवळ्यांच्या वस्तींत राहून गुराखी सवंगड्यांच्या संगतींत राहण्यांतच मला आनंद वाटेल. आपलें हें राज्य आपल्या दुष्ट मुलानें बळकावून घेतलें होतें. हें आपलें राज्य संभाळून तुम्हीच प्रजेचें पितृवत् वात्सल्यानें पालन करावें. राज्य परत मिळवून देण्याच्या कामीं मी निमित्तमात्र होतों. माझ्यावर तुमचें खरें प्रेम असेल तर तुम्ही माझी ही विनंति स्वीकारावी."

कृष्णानें जास्त वेळ न घालवितां उग्रसेनाचा विधिवत राज्याभिषेक करून दिला. उग्रसेनानें कृष्ण व बलराम दोघांचा यथोचित सत्कार केला. कृष्णानें मथुरेला पूर्वींपेक्षां जास्त वैभव मिळवून दिलें.

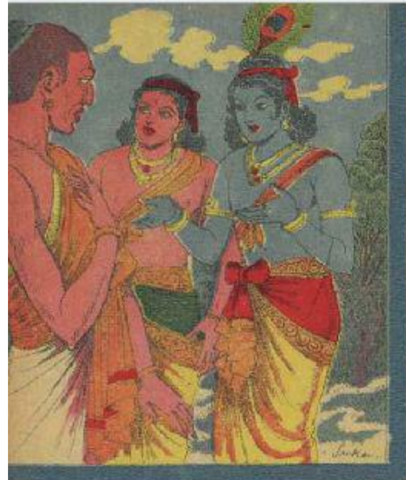
एके दिवशीं तो बलरामाला म्हणाला—"दादा! आपण जन्मलों तेव्हां पासून रानांत हिंडत फिरत राहालों. विद्याभ्यास कधीं केला नाहीं. निदान आतां तरी गुरुगृहीं राहून विद्याभ्यास केला पाहिजे."

मनांत येतांच तो विचार त्यांनीं आपल्या सर्व आप्तेष्टांना कळविला. त्यांच्या परवानगीनें अवंतीपूरच्या सांदीपनी नांवाच्या प्रख्यात गुरूकडे ते गेले आणि गुरुदीक्षा देण्यास विनंति केली. सांदीपनी मुनींनीं दोघांना आपले शिष्य करून घेतलें व चौसष्ट दिवसांत त्यांना चारही वेद व षड्‌शास्त्रें शिकवून दिलीं. त्यांनीं बारा दिवसांत धर्मशास्त्र, तर्क, न्याय, गणित, संगीत व युद्धविद्या शिकून घेतल्या, पन्नास दिवसांत संपूर्ण अर्थशास्त्र शिकून घेतलें. दोघांची कुशाग्रबुद्धि व तीक्ष्ण स्मरणशक्ति पाहून सांदीपनी गुरु संतुष्ट झाले.



बलराम व कृष्ण दोघांनीं विद्याभ्यास संपूर्ण झाल्यावर गुरूला वंदन करून निवेदन केलें—"गुरुवर्य! आपल्या कृपेनें व आशीर्वादानें आपला विद्याभ्यास संपवून आम्ही घरीं जात आहों. आतां गुरुदक्षिणा म्हणून आम्ही काय द्यावें कृपा करून सांगावें. गुरुदक्षिणा कितीहि कठीण असली तरी ती देणें आमचें कर्तव्य आहे व आम्ही तें पुरें करूं."

तें ऐकून सांदीपनी म्हणाले—"मला एकुलता एक मुलगा होता. तो तीर्थयात्रेला गेला असतां समुद्रस्नानाच्या वेळीं एका देवमाशानें त्याला खाऊन टाकलें. पुत्र-



शोकानें मी व त्याची आई आज पावेतों दुःखी आहों. माझा मुलगा काय वाटेल तें करून तुम्ही आणून द्यावा."

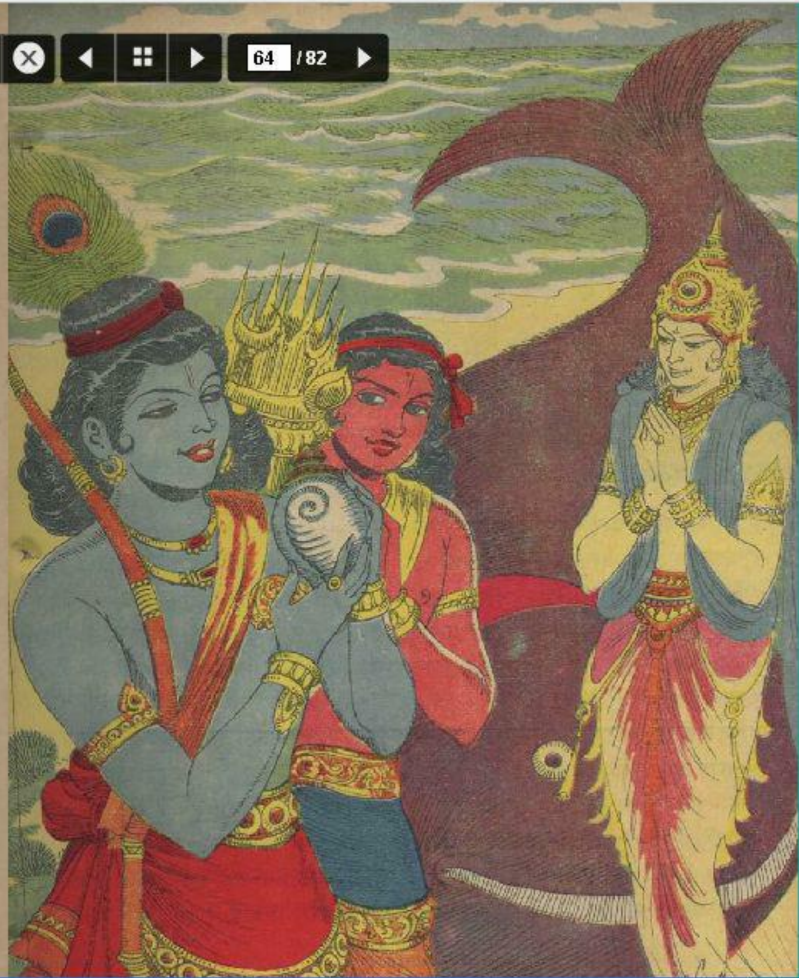
गुरुदक्षिणा देण्याचें व्रत पूर्ण करण्या-साठीं कृष्ण आपल्या मोठ्या भावाची परवानगी घेऊन व धनुष्य बाण घेऊन समुद्र काठीं आला आणि समुद्राला संबोधन करून म्हणाला—"माझे गुरु सांदीपनी यांचा मुलगा तुझ्याजवळ आहे. त्याला ज्या कोणी गिळलें त्याला घेऊन माझ्यासमोर हजर कर."

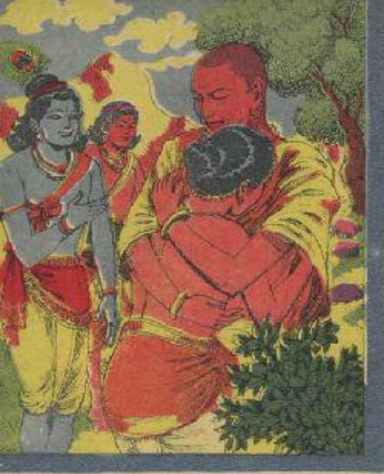
कृष्णाची ती वाणी ओळखून समुद्र प्रकट झाला व हात जोडून म्हणाला—"पंचजन नांवाचा राक्षस देवमाशाचें रूप घेऊन आला व त्यानें तुझ्या गुरुपुत्राला गिळलें आहे. त्या राक्षसाला मी थोड्या वेळांत तुझ्यासमोर हजर करतों."

कांहीं वेळानें मोठमोठ्या लाटा उसळूं लागल्या व देवमाशाच्या रूपानें समुद्रांत वावरत असलेल्या त्या राक्षसाला समुद्रानें किनाऱ्यावर आणून आदळलें. कृष्णानें आपल्या तलवारीनें त्याचें पोट चिरलें. पण त्यांत गुरुपुत्र नव्हता. एक मोठा शंख निघाला. तो शंख पाहून कृष्णाला फार आनंद झाला. त्यानें तो शंख स्वतःजवळ ठेवून घेतला. तोच पांचजन्य शंख म्हणून प्रसिद्ध झाला.

परंतु गुरुपुत्र मिळेपर्यंत कृष्णाला चैन पडणें शक्य नव्हतें. तो मुलगा मेल्यानंतर यमलोकीं गेला असावा असा विचार करून कृष्ण सरळ दक्षिणेकडे निघाला आणि यमलोकांत आला. सिंहासनावर यमराजा बसला होता. कृष्णानें त्याला विचारलें—"आमचे गुरु सांदीपनी यांचा मुलगा कोठें आहे? तूं त्याला घेऊन आला आहेस. बऱ्या बोलानें तूं त्याला दिलें नाहींस तर माझ्याशीं गांठ आहे, लक्षांत ठेव."







यम थरथर कांपूं लागला व हात जोडून म्हणाला—"मी प्राण्यांच्या पापापुण्याच्या हिशोबाप्रमाणें त्यांना शिक्षा किंवा स्वर्ग सुख देतों. त्यांचें प्राण-हरण हें मृत्यूचें काम आहे. तुझ्या गुरुपुत्राला मृत्यु घेऊन आला होता."

"मृत्यूला इतका गर्व झाला का? तो गुरुपुत्राला इकडे घेऊन आला आणि त्यानें आम्हांला येथपर्यंत येण्यास भाग पाडलें. आज त्याचें आयुष्य भरलें असें समज." असें सांगून कृष्णानें धनुष्यावर एक दिव्यबाण ठेवला. तें पाहून मृत्यु



घाबरून गेला आणि गुरुपुत्राचे प्राण पुन्हां त्याच्या देहांत ठेवून कृष्णा-समोर आला.

अशा प्रकारें कृष्ण समुद्राला, यमाला व मृत्यूला भयकंपित करून पांचजन्य व गुरुपुत्राला घेऊन आला. गुरूच्या आनंदाला पारावार नव्हता. त्यानें आपल्या मुलाला पोटाशीं धरलें. ही अपूर्व गुरु-दक्षिणा देऊन कृष्णानें गुरूचे आशीर्वाद मिळविले. नंतर कांहीं दिवस बलराम व कृष्ण गुरुगृहीं राहून व गुरूचा निरोप घेऊन मथुरेला परत आले.

उग्रसेनानें कृष्णाचें थाटामाटानें स्वागत केलें. त्यांची मिरवणूक काढली आणि आप्तेष्ट व बंधुबांधवांसह सामोरा गेला. बलराम व कृष्ण वसुदेवाच्या घरीं गेले. त्यांनीं आपल्या विद्याभ्यासाचें व गुरुकृपेचें वर्णन केलें.

त्या वेळीं मगध देशावर जरासंधाचें राज्य होतें. आस्ति व प्राप्ति नांवाच्या त्याच्या दोघी मुली कंसाच्या बायका होत्या. कृष्णानें जांवयाचा वध करून दोघां मुलींना वैधव्य प्राप्त करून दिल्याचें ऐकून त्याला भयंकर राग आला. कृष्ण महापराक्रमी आहे हें ऐकून त्यानें अनेक







राजांना स्वतःकडे वळवून घेतलें व एकवीस अक्षौहिणींचें सैन्य घेऊन मथुरेवर चालून आला. त्यानें यमुनेच्या कांठीं तळ ठोकून विंद व अनुविंद नांवाच्या दोघां राज-कुमारांना आपला दूत म्हणून कृष्णाकडे पाठविलें. दोघे सरळ उग्रसेनाच्या सभेंत पोंचले. त्या वेळीं सभेंत बलराम व कृष्ण पण हजर होते. दोघांना उद्देश्यून त्यांनीं जरासंधाचा संदेश सांगितला.

"तूं व तुझ्या भावानें कंसाचा व त्याच्या भावांचा वध केला आहे. कंस माझा जांवई होता. आपल्या मुलींचें दुःख पाहून मला राहवेना. म्हणून मी तुम्हां दोघांचें पारिपत्य करण्यास व तुमची खोड मोडण्यासाठीं आलों आहें. मी तुला युद्धा-साठीं आव्हान करीत आहें. या जगांत तूं तरी जिवंत राहशील नाहीं तर मी. दोघांसाठीं या पृथ्वीच्या पाठीवर जागा नाहीं. तूं समोरासमोर युद्ध केलेंस तर तुझा वध निश्चितच आहे, आणि तूं पळून गेलास तरी मी पाताळांत देखील तुला हुडकून काढून तुझा वध करीन. माझ्या शक्तीची माहिती तुला हवी असेल तर अक्रूराला किंवा सात्यकीला विचार.



उद्यां मी मथुरेला वेढा देत आहें. खबरदार!"

तो संदेश ऐकून कृष्ण स्मित करून म्हणाला—"इतका मोठा संदेश ऐकून मला आनंद झाला. मला इतकें बोलतां येत नाहीं. जरासंधाचा गर्वभंग करण्याची संधी सहज मिळाली आहे. राक्षसांनीं त्याचा दुभंगलेला देह जोडला आहे, तो मी चिरून फेंकून देण्याचा विचार करीत आहें. कंसाचा वध करून त्याचें राज्य मी उग्रसेन महाराजांना दिलें तसेंच जरासंधाचा वध करून मी त्याच्या मुलाला त्याचें राज्य देईन."





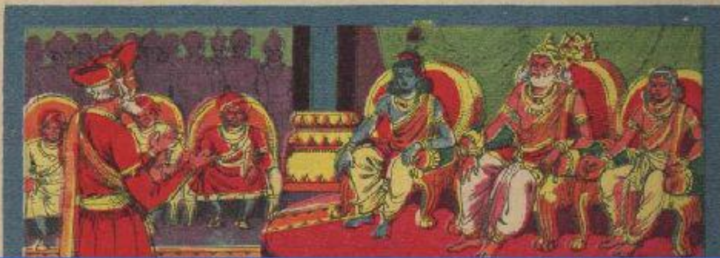






जरासंधानें पाठविलेल्या राजकुमारांचा कृष्णानें यथोचित सत्कार करून त्यांना निरोप दिला. त्यांनीं कृष्णाचें उत्तर जरासंधाला जाऊन सांगितलें.

जरासंधाचें नुसतें नांव ऐकूनच उग्रसेन व त्याचे यादव सेनापति घाबरून गेले. त्यांच्या पैकीं विकद्र नांवाचा वृद्ध सरदार कृष्णाला म्हणाला—"बाळ! ज्याप्रमाणें कमळांतून ब्रह्मदेवाचा जन्म झाला त्याच प्रमाणें तूं या यदुकुळांत जन्मला आहेस. तूं असेपर्यंत यादवांस कसलेंहि भय नाहीं. जरासंधाच्या बाजूनें असंख्य राजे उभे आहेत. तो दुष्ट व क्रूर आहे. तूं एकटाच त्याचें पारिपत्य करण्यास समर्थ आहेस. कंसाला आपल्या शक्तीचा मद नव्हता का चढला? म्हणून त्यानें किल्ल्याची डागडुजी करण्याची सुद्धां कधीं फिकीर केली नाहीं. शस्त्रास्त्रें जमविलीं नाहींत. रसद एकत्र करून ठेवली नाहीं. खरें बोलावयाचें म्हणजे या किल्ल्याला किल्ला म्हणणें हास्यास्पद होईल. शत्रू चालून आला आहे. आपण युद्ध करण्याचें ठरविलें तर मथुरा नगरीचा संहार होईल. म्हणून किल्ल्याची काय व्यवस्था करावयाची हें ठरवायला हवें. पूर्वी मुचिकुंद, पद्मवंत, सारस व हरित वगैरे यादव राजांनीं ऋक्षवंत, विंध्य व सह्य नांवाच्या पर्वतांवर पश्चिम किनाऱ्या लगतच्या बेटांत अजेय किल्ले बांधले होते. या चौघांपूर्वी माधव नांवाच्या वीरानें मथुरा येथें राज्य केलें होतें. पण आतां या नगरीचें रक्षण करणें शक्य नाहीं. आणखी एक दुर्ग बांधून तयार ठेवणें बरोबर होईल. मी फक्त सुचविलें आहे. योग्य वाटेल तें करावें."





# अरण्यपुराण

[१५]

गांवाबाहेर झाडाखालीं बसलेल्या गांवकऱ्यांचा गलका कमी झाला तेव्हां तेथून काठ्या, कोयते, विळे कुऱ्हाडी वगैरे हत्यारें घेऊन बायका, पुरुष सर्व बलदेव व पुजारी यांच्याबरोबर गल्लींत आले. त्यांनीं दार ठोठावलें. मशालींचा उजेड झोंपडींत पडला. खाटेवर काळा वाघ पंजे आवळून पडून होता. त्याला पाहतांच सर्वांची वाचाच बसली. जे पुढें होते त्यांनीं मागच्यांना ढकलून पळून जाण्याची खटपट केली. त्याच वेळीं काळ्या वाघानें एकदां डोकें वर करून एक मोठी जांभई घेतली.

एकाएकीं गल्ली रिकामी झाली. काळा वाघ खिडकींतून उडी मारून बाहेर आला आणि मौवलीजवळ येऊन उभा राहाला.

"आतां उजाडण्यापूर्वी कोणी घराबाहेर पडण्याची छाती करणार नाहीं. पुढें काय करूं म्हणतोस?" काळ्या वाघानें विचारलें.

"छान कामगिरी बजावलीस. उजाडेपर्यंत यांच्यावर नजर राहूं दे. मी थोडा वेळ झोंपणार आहें." असें सांगून मौवली जंगलांत पळून गेला आणि एका दगडाच्या फरशीवर जाऊन झोंपला. तो उठला तेव्हां त्याच्याजवळ काळा वाघ होता.

"ते दोघे खान्हीहाराला सुखरूप पोंचले. लांडगीण आईनें हा निरोप कळविला आहे. मध्यरात्रीच्या सुमारास त्यांना एक घोडें मिळालें. प्रवास निर्विघ्न पार पडला. आज सकाळीं बराच वेळपर्यंत



कोणी घराबाहेर पाऊल टाकलें नाहीं." काळा वाघ म्हणाला.

मौवली थोडा वेळ विचार करीत बसून राहाला. झाडाखालीं बसून बलदेवनें सांगितलेली गोष्ट त्याला आठवली. डोकें वर करून तो काळ्या वाघाला म्हणाला–"हत्तीला व त्याच्या तिघां मुलांना जरा बोलावून आणतोस का?"

काळ्या वाघानें चकित होऊन विचारलें–"तो आहे जंगलाचा मालक त्याला 'ये' किंवा 'जा' असा हुकूम करणें बरोबर होईल का?"

"एक गोष्ट त्याच्या कानांत पडूं दे तो जरूर येईल. 'भरतपूरच्या शेतावर हल्ला' म्हणून सांग." मौवली म्हणाला.

काळा वाघ हत्ती व त्याच्या मुलांच्या शोधार्थ निघाला. मनांत म्हणाला, मौवलीनें बोलाविलें आहे असें सांगितलें तर त्याला राग येईल. आला राग, तर येऊं दे.

मौवलीचें रक्त खवळून आलें होतें. त्यानें कधीं मनुष्याच्या रक्ताचा वास घेतला नव्हता. तो मेस्सुवाच्या रक्ताचा वास घेऊन घाबरून गेला. त्याच्या मनांत थोडें प्रेम होतें तें फक्त मेस्सुवापुरतेंच होतें. तिला मनुष्यांनीं बांधून ठेवलें होतें म्हणून त्यांच्यावर सूड उगवायचें त्यानें ठरविलें होतें. त्या करितां हत्तीच्या मदतीची गरज होती. बलदेवनें सांगितलेल्या एका कपोल कल्पित गोष्टीवरूनच त्याला ती गोष्ट आठविली होती.

जास्त कांहीं बोलण्याची किंवा विनवण्यांची गरजच पडली नाहीं. हत्ती आपल्या तिघां मुलांसह काळ्या वाघाबरोबर मौवलीजवळ आला. मौवली बराच वेळ कांहीं बोलला नाहीं. नंतर काळ्या वाघाकडे वळून म्हणाला–"मी तुला एका हत्तीची गोष्ट







सांगतो. फार पूर्वी भरतपूरच्या शिकाऱ्यांनीं एक तासभर घेरा दिल्यानंतर एका हत्तीला घेरलें. खड्ड्यांत पडल्यानें त्याच्या पायाला कांहीं तरी लागलें व त्याची पांढरी खूण त्याच्या पायाला राहून गेली. नंतर शिकाऱ्यांनीं त्याला खड्ड्यांतून बाहेर काढण्याचा प्रयत्न केला. पण तो हत्ती होता मोठा पराक्रमी. तो दोरखंड तोडून पळून गेला. त्याला तीन मुलगे होते, असें मला आठवतें. चांदण्यांत तो हत्ती हिंडत असतां त्याच्या पायाचा तो पांढरा वण जास्त चकाकून दिसू लागला. मौवलीनें हत्तीकडे वळून विचारलें–"पीक तयार असलेलें पाहून काय झालें?"

"मी व माझ्या तिघां मुलांनीं पीक तुडवून टाकलें." हत्ती म्हणाला.

"नंतर शेतांचें काय झालें?"

"काय होणार? कांहीं नाहीं."

"नाहीं! म्हटलें, त्या शेतांत काम करणारांचें काय झालें?"

"ते शेतें सोडून पळाले."

"त्यांचीं घरें?"

"आम्ही उध्वस्त करून टाकलीं. तीं पांच ही गांवें नष्ट झालीं व या जंगलांत



आहेत तीं आतां. भरतपूरच्या शेतांवर मी व माझ्या मुलांनींच तर हल्ला केला होता. पण तूं तर मनुष्य दिसतो आहेस तुला कसें काय कळलें हें सर्व!" हत्तीनें विचारलें.

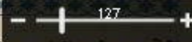
"एका माणसाच्या तोंडूनच मी तें सर्व ऐकलें. तो हल्ला सामान्य नव्हता. गांवांचा नायनाट झाला होता. आतां तसाच एक हल्ला व्हायला हवा. मला ज्या गांवाबाहेर काढलें होतें, तें गांव तर तुला माहीतच आहे. तें गांवसुद्धां या जंगलांत आलें पाहिजे." मौवली म्हणाला.













"त्यासाठीं खंडीभर राग आला पाहिजे. माझें त्या गांवच्या लोकांशीं काय वैर ?" हत्तीनें शंका व्यक्त केली.

"जंगलांत शाकाहारी तूं एकटाच आहेस का ? शेतें संपत नाहींत तोंपर्यंत तूं जवळ येऊं नकोस. हरणें, सांबरें व डुकरें यांना येऊं दे इकडे." मौवली म्हणाला.

हत्ती आपल्या मुलांबरोबर निघून गेल्यावर काळा वाघ भयभीत होऊन थर थर कांपूं लागला व म्हणाला—"हे वनप्रभू ! गरज भासली तर मला व अस्वलाला विसरूं नकोस. तुझ्यासमोर आम्ही लहान पोरें आहों."

ही अफवा कशी उडाली, नकळे, पण उडाली कीं अमुक खोऱ्यांत चांगलें हिरवें गार गवत आहे व स्वच्छ गोड पाणी पण आहे. अशा अफवा कधीं फुकट जात नाहींत. जंगलांतलीं हरणें वगैरे हळूहळू एका दिशेनें निघालीं. त्यांनी ठीक वाटेनें तिकडे जावें म्हणून प्रोत्साहन देणारीं इतर जनावरें होतींच. हें सर्व पूर्वी योजल्याप्रमाणें कोणी तरी पाठीमागें राहून घडवीत असल्यासारखें दिसत होतें. गांवाजवळ असंख्य जनावरें चरायला जमा झालीं.

सकाळीं उठून गांवकरी पाहतात तर त्यांचीं शेतें फस्त झालेलीं. त्यांच्या जनावरांना चारा नव्हता. त्यादिवशीं रात्रीं कांहीं क्रूर रानटी जनावरें गांवांत शिरलीं व गांवांत उभ्या चार तट्टांना ठार करून निघून गेलीं. नंतर हत्ती आले. त्यांनीं घरें दारें उध्वस्त केलीं.

तोंपर्यंत गांवकरी गांव सोडून निघायला तयार झाले होते. इतक्यांत मुसळधार पाऊस कोसळूं लागला. गांव रिकामें झालें. अशातऱ्हेनें त्या गांवांत रान शिरायला आवश्यक सर्व तयारी झाली.



## ६९. मिहिमा मशीद

इस्तांबूल (टर्की)च्या सर्वांत उंच डोंगरावर ही मशीद आहे. या मशीदीला पुष्कळ खिडक्या आहेत. ही मशीद बांधणारा सिनान हा आर्मेनियन शिल्पकार होता. सोलियन याची मुलगी मिहिमा हिची इच्छा होती कीं ती मशीदींत असेल तेव्हां ती आकाशाखालींच आहे असें तिला वाटावें.

